

5

Afscheid vertrekkende leden

Aan de orde is het afscheid van de vertrekkende leden.

De voorzitter:

Geachte leden, lieve collega's, beste familie en vrienden op de publieke tribune, vandaag is het de laatste keer dat wij in deze samenstelling bij elkaar komen. Morgen wordt de nieuwe Kamer geïnstalleerd. Een deel van de aanwezigen zal morgen opnieuw worden beëdigd, maar van 71 collega's nemen we vandaag afscheid. Een aantal van hen heeft zelf te kennen gegeven met het Kamerlidmaatschap te willen stoppen, een aantal is door de eigen partij niet op de lijst gezet en een aantal moet afscheid nemen als gevolg van de verkiezingsuitslag. Zo gaat dat in onze democratie: de kiezer bepaalt wie hem of haar mag vertegenwoordigen, en de kiezer heeft op 15 maart gesproken.

Afscheid hoort nu eenmaal bij de politiek, maar het is niet altijd gemakkelijk. Vooral voor degenen die vandaag voor het laatst hier zijn, is dit een bijzonder moment, beladen en met enige weemoed. Dat moment laten we natuurlijk niet onopgemerkt voorbijgaan. Ik ga nu alle 71 collega's persoonlijk toespreken; dan bent u alvast voorbereid, want dit wordt echt een lange zit. Daarna zal ik het langstzittende vertrekkende Kamerlid het woord geven. Het is een goed gebruik in dit huis dat deze nestor het laatste woord voert. Ik zie iedereen kijken: wie zou dat kunnen zijn? Het is in ieder geval niet Geert Wilders, Kees van der Staaij of ikzelf. Wij blijven. U zult het straks wel merken. Van een paar Kamerleden gaan we op een speciale manier afscheid nemen.

Ik ga nu eerst de vertrekkende leden langs. Dat doe ik op anciënniteit. Ik begin met het Kamerlid dat het kortst hier was. Gaat u er rustig voor zitten, zou ik zeggen. Ik weet wel waar iedereen ongeveer zit, maar het zou helpen als de leden in kwestie hun hand opstaken; dan kan ik hen aankijken.

Ik begin met Jock Geselschap. "Een wissel in blessuretijd", zo noemde u uw komst naar de Kamer. U bedong wel een serieuze portefeuille. Ook al was de tijd maar kort, u wilde wél inhoudelijk invulling geven aan het Kamerlidmaatschap. Uw maidenspeech ging over kinderarbeid. In die bijdrage wist u het persoonlijke en het partijpolitieke mooi met elkaar te verknopen. Dat is natuurlijk ook niet verwonderlijk voor een liberaal in hart en nieren. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Rien van der Velde. U bent er van begin af aan duidelijk over geweest: u zou Sjoera Dijkers vervangen en u ambiëerde geen nieuwe periode in de Kamer. In het halfjaar dat u Kamerlid was, hebben we u leren kennen als een optimist. Dat kan ook niet anders als je geboren bent in Nagele, het symbool van de maakbare samenleving, vormgegeven door onder anderen de architecten Aldo van Eyck en Gerrit Rietveld. In dit huis heeft uw pleidooi voor een keurmerk voor dier- en milieuvriendelijke producten helder geklonken. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Amma Asante. U hield in september een ontroerende maidenspeech. Daarin vertelde u over uzelf. Geboren in Ghana. Dochter van een voormalige fabrieksarbeider en een kamermeisje. In uw bijna 200 dagen als Kamerlid was u op een prettige manier aanwezig. U pakte direct uw rol en organiseerde een uitgebreide hoorzitting over botsende waarden op school. Ook hebt u een omvangrijk amendement over opleidingen in het buitenland door de Kamer gekregen. Bij alles was uw boodschap dat we altijd moeten kijken naar de mogelijkheden van mensen, te beginnen met kinderen. U bent nu een ervaring rijker en ik ben ervan overtuigd dat u deze ervaring overal kunt inzetten. Heel veel succes.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Daniël van der Ree. Net als Rien van der Velde hebt u duidelijk gezegd dat u in de Kamer kwam voor een tijdelijke vervanging. U hebt een fijne neus voor dossiers die wat saai en droog zijn. Als gemeenteraadslid in Amsterdam behandelde u bijvoorbeeld grondzaken. Dat deed u precies op het goede moment, want elke huizenbezitter in Amsterdam weet hoeveel er te doen is rond erfpacht. Ook in de Kamer manifesteerde u zich direct. U bent krap een halfjaar Kamerlid geweest, maar laat een sympathieke indruk achter. Nooit moe om te tamboereren op de kansen van robotisering en een leven lang leren. Ik geloof zeker dat de combinatie van ervaring in Amsterdam en in Den Haag, u in de toekomst goed van pas zal komen. Heel veel succes.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Remco Bosma. "Een sprong in het diepe", noemde u uw komst naar de Kamer. Toch was u niet bang om uw eigen geluid te laten horen. Zo stemde u als één van de zeven VVD-Kamerleden vóór het initiatiefwetsvoorstel over orgaandonatie, net als Daniël van der Ree overigens. Vóór u in de Kamer kwam, gaf u het Kamerlidmaatschap een 9. Een 10 was er alleen voor de geboorte van uw kinderen. Ik hoop dat u die 9 tijdens uw tijd hier hebt kunnen vasthouden en dat u terugkijkt op een mooie tijd als Kamerlid. Dank u wel. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Harm Brouwer. Drie keer is scheepsrecht. Twee keer hebt u een zwangere collega vervangen. Vlak voor het zomerreces van 2016 werd u voor de derde keer geïnstalleerd als Kamerlid. In de fractie namen we elke keer afscheid van u. En ja hoor, daar was hij weer! Een soort Heintje Davids. Altijd opgewekt en vrolijk. Als Drent bleek u in staat te zijn zich in te leven in de problematiek van de krimpggebieden. Ook ging u voor een stage vier dagen achter de tralies van tbs-gevangenis Van Mesdagkliniek. Gelukkig bent u ook weer vrijgekomen. Op gemeentelijk niveau kunt u zich straks hopelijk opnieuw inzetten voor de onderkant van de samenleving. Daar ligt uw hart. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Judith Swinkels. Toen u Kamerlid werd, sprong u op een rijdende trein die al een heel eind op weg was. Dat deed u met koffers vol kennis en ervaring. Als advocate en later ook rechter wist u veel van Veiligheid en Justitie. In de Kamer behandelde u als woordvoerder vaak ingewikkelde wetsvoorstellen. U deed dat op een gedegen manier, altijd goed beargumenteerd en vanuit de inhoud gedreven. En al ging de Kamer op haar kop staan, als u niet overtuigd was van de juridische onderbouwing, deed u niet mee. Ik vond dat mooi om te zien. Voor de Kamer is het erg belangrijk om zulke juridische expertise in huis te hebben. Die gaan wij nu missen. Uw staf roemt vooral uw inlevingsvermogen, uw vermogen om te verbinden en uw prettige manier van werken. Een mooi compliment. U verlaat de politiek, maar ik hoop en neem aan dat uw kennis en ervaring behouden blijven voor onze rechtstaat. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Joyce Vermue. Anderhalf jaar zat u in de Kamer. U begon uw maidenspeech met regels uit een gedicht van Remco Campert, dat ik zelf ook mooi vind: "Verzet begint niet met grote woorden maar met kleine daden". U hebt veel kleine daden verricht, die tegelijkertijd een groot bereik hebben. Zo zorgde u voor een limiet aan de vrijwillige ouderbijdrage. U regelde 10 miljoen extra voor de Nederlandse cultuursector en vroeg herhaaldelijk om aandacht voor de onlineverkoop van medicijnen. Ook hebt u gepleit voor een onderzoek ter versterking van het budgetrecht van de Staten-Generaal. En als u nog eens in Den Haag komt, kunt u hopelijk door een tolvrije Westerscheldetunnel rijden. Veel succes.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Leendert de Lange. Zonder dat iemand het weet, hebt u een van de meest wezenlijke bijdragen aan de Tweede Kamer geleverd. Onlangs werd ik uitgenodigd om samen met u een aed-kast te onthullen. Die hangt sinds kort aan de gevel van het Kamergebouw. En er waren meer onverwachte acties van u. In februari organiseerde u nog de "Leendert luistert fietstocht", een fietstocht langs bijzondere initiatieven in onder meer Voorschoten, Wassenaar, Lisse en Noordwijk. Burgers kregen de kans om hun initiatieven onder de aandacht van de Tweede Kamer te brengen, u verzamelde indrukken en verhalen die u kon gebruiken in uw dagelijks werk én u waaide een dagje lekker uit. U noemde het Kamerlidmaatschap de eredivisie van de besluitvorming. U was dan ook heel nauwgezet en consciëntieus in alles wat u deed. Ik weet zeker dat dat ook op andere plekken goed van pas zal komen. Heel veel succes.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Jeroen van Wijngaarden. U maakt er geen geheim van dat het afscheid van de Kamer voor u te vroeg komt. In uw maidenspeech citeerde u oud-SDAP-Kamerlid George van den Bergh: "Een democratie zonder eerbied voor de per-

soonlijkheid van ieder mens pleegt verraad aan eigen wezen". U haalde ook Molly Geertsema en Frits Bolkestein aan, als twee belangrijke inspiratiebronnen. Met zo'n groot hart voor onze parlementaire democratie en de mensen die daarin werkzaam waren, is het niet vreemd dat u graag opnieuw Kamerlid wilt worden. Wat u typeert, is dat u rustig en aimabel, als een echte gentleman, overkomt. Niemand weet hoe de toekomst loopt. In 2012 hebben we afscheid van u genomen. In 2014 stroomde u midden in een periode in. Je weet maar nooit. In de afgelopen jaren hebt u laten zien dat uw interesse breed is: van kansspelen tot acquisitiefraude. Vandaag nemen wij afscheid van u, maar ik sluit niet uit dat wij elkaar opnieuw gaan zien. Heel veel succes.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Hayke Veldman. Als Kamerlid viel u met uw neus in de boter. U mocht zich ingraven in de Omgevingswet. Door de media werd daar weinig — in mijn ogen te weinig — aandacht aan besteed. Ik vond dat jammer. Het was een historisch wetsvoorstel, waarin zo'n vijftig wetten werden samengevoegd. Minister Schultz en alle Kamerleden, van links tot rechts, trokken samen op en wisten elkaar te vinden. In het debat hierover haalde u uw thuisstad Nijmegen als voorbeeld aan. Voor de tweede brug over de Waal, een brug van 1,4 kilometer lang, waren 148 vergunningen nodig. Omgerekend is dat één vergunning per tien strekkende meter, zei u toen in het debat. Daarmee vatte u de hoeveelheid regelgeving samen waarmee burgers worden geconfronteerd. In de Kamer maakte u zich hard voor een vereenvoudiging van de regels. Als het aan u ligt, doen decentrale overheden veel meer zelf, en komt er één loket voor burgers. Mocht dat lukken, dan denk ik dat veel mensen u dankbaar zullen zijn dat ze niet langer van het kastje naar de muur worden gestuurd. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Henk Leenders. Er zijn Kamerleden bij wie je moet zoeken naar de link tussen hun persoonlijkheid en hun portefeuille. Bij u is die evident; het was logisch dat u woordvoerder natuur zou worden. U bent een echt natuurmens, een buitenmens, opgegroeid tussen de koeien, varkens, kippen, appels, peren en pruimen. "Wie deze portefeuille heeft", zei u, "mag z'n laarzen aantrekken en lekker de modder in." Misschien is het juist door die persoonlijke affiniteit, dat u altijd zulke goede contacten met de samenleving heeft gehouden, met de mensen die met twee voeten in de modder staan, de mensen om wie het gaat. Ook op andere manieren heeft u steeds gezocht naar de verbinding. In uw ogen staat natuur niet op zichzelf. Er zijn dwarsverbanden met landbouw, milieu en gezondheid. U vertrekt, maar laat de nieuwe Wet natuurbescherming — waar u een wezenlijke bijdrage aan heeft geleverd — achter. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Perjan Moors. "Mijn hele leven voel ik me al liberaal", zei u ooit. En inderdaad, met uw achtergrond als zelfstandig ondernemer bent u het prototype VVD'er. U bent altijd

geïnteresseerd geweest in de politiek en vond het geweldig om in het hart van de Nederlandse democratie te werken. Ook als volksvertegenwoordiger droeg u het liberale geluid uit. Binnen uw portefeuille — arbeidsomstandigheden en armoede — zette u zich in voor meer eigen verantwoordelijkheid. Ook in Europees verband was u actief. En met resultaat: het position paper over Europese Arbeidwetgeving, dat u samen met John Kerstens opstelde, werd door de Europese Commissie goed ontvangen. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Tjitske Siderius. Mevrouw Siderius is inmiddels 37 weken zwanger en vandaag dus niet aanwezig. Maar dit afscheid is live te volgen, dus ik ga toch wat tegen haar zeggen. Toen u Kamerlid werd, kende u de Kamer al van binnenuit. U was vier jaar fractiemedewerker. In 2012 werd u volksvertegenwoordiger met de portefeuille passend onderwijs, kinderopvang en jeugdhulpverlening. Samen met de heer Van Meenen presenteerde u een wet voor kleinere klassen. U deed onderzoek onder het personeel in het speciaal onderwijs en in de kinderopvang. We hebben u leren kennen als een zeer strijdbaar Kamerlid, al denk ik dat uw hart uiteindelijk ligt bij de praktijk, bij tastbare oplossingen in plaats van grote structuren. De keukentafelgesprekken en de grootschalig opzet ervan vond u een ramp. "Uw toekomst", zei u zelf, "ligt bij een maatschappelijke organisatie in het sociale domein." Onderwijs, cultuur of zorg, dichterbij de mensen. Ik weet dat dat gaat lukken. Heel veel succes.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Yasemin Cegerek. U komt over als een bescheiden persoon. U bent iemand die gemakkelijk over haar eigen schaduw heenstapt. Maar u kunt ook verrassend direct zijn. Als iets u raakt, gaan de handschoenen uit. Naast milieu en ruimtelijke ordening was u ook woordvoerder circulaire economie. En dat deed u met verve. Vanuit de rol van rapporteur was u ook nauw betrokken bij de conferentie over energie, die we in het kader van het EU-voorzitterschap organiseerden. U was sowieso actief in Europa. U was aanwezig bij klimaatconferenties in Parijs en Marrakesh en u was ook vaak te vinden in Brussel. Naast uw officiële portefeuille had u een mening over onze samenleving, en die liet u ook duidelijk horen, zowel in de fractie als daarbuiten. In een ingezonden stuk zei u dat u het als volksvertegenwoordiger als uw taak ziet om vooroordelen weg te nemen over burgers met een niet-Nederlandse afkomst. In uw woorden: "Zodat iedereen wordt beoordeeld op wie hij of zij is, en niet op waar hij of zij vandaan komt." Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Rudmer Heerema. U kwam in september 2013 in de Kamer. Dat hebben we geweten ook: drie uur voor u werd beëdigd, luidde u de bel van de traditionele Alkmaarse kaasmarkt. Dat gebeurde niet in Alkmaar, uw woonplaats, maar hier voor de deur, op het Plein. We zagen daar ook Henk Krol,

die zich als een romige oude kaas liet vervoeren door twee kaasdragers.

(Hilariteit)

De voorzitter:

Ja, echt waar!

U beweegt liever zelf. We hebben u leren kennen als de sportman van de Kamer. U zwom in de nationale jeugdselectie, golft, loopt hard. Ik word altijd zo moe van sporten, maar u lijkt er energie van te krijgen, zo heb ik gehoord. In de zomer van 2014 haalde u het nieuws. U wilde de wettelijk beschermde meeuw neerschieten. Ik kijk naar Marianne Thieme: van dat voorstel hebben we nooit meer iets gehoord. Zodat we nu kunnen zeggen dat elke sport zeg maar echt uw ding is, behalve de schietsport. Het ga u goed.

(Applaus)

De voorzitter:

Marith Volp. U kwam als huisarts in de Kamer in 2013. En dat bleef u ook, op vrijdagen vooral. Zelfs hier in de Kamer trad u een paar keer doeltreffend op. U hebt een paar flauwvallende Kamerleden op tijd weten op te vangen en ook medewerkers die behoefte hadden aan medisch advies, wisten u altijd in het gebouw te vinden.

De politiek was als het ware komen binnen wandelen in uw spreekkamer in Amsterdam Slotermeer, Amsterdam-West. De inwoners van deze wijk prijken met sociale en economische problemen. Ze gaan bijvoorbeeld acht jaar eerder dood dan gemiddeld. Het Parool noemde uw portefeuille het afvalputje, maar dat is onterecht. U zette zich altijd in voor die kwetsbare mensen. Die kwetsbare mensen hebt u juist altijd vooropgesteld.

U boog zich over de Drank- en Horecawet en diende met collega's een initiatiefwetsvoorstel in waardoor het strafbaar is om seks te hebben met prostitueés die vermoedelijk slachtoffer zijn van mensenhandel.

Al is het niet meer in de Kamer, in de toekomst zullen mensen die het minder getroffen hebben nooit vergeefs een beroep op u doen. Het ga u goed.

(Applaus)

De voorzitter:

Roelof van Laar. U kwam in 2013 als zij-instromer in de Kamer. We hebben u meteen leren kennen als een robuust en bevlogen man. Op sommige mensen komt u kennelijk nogal woest over. U bent wel eens door de marechaussee in de Statenpassage met een sporttas aangehouden. U zei toen: sorry, ik ben Kamerlid. Waarop zij zeiden: ja, ja, dat zeggen ze allemaal.

(Hilariteit)

De voorzitter:

U hebt een groot hart voor ontwikkelingssamenwerking en streed tegen kinderarbeid en seksueel misbruik van kinde-

ren. Ondanks een voedselallergie ging u met de commissie voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking op werkbezoek naar Tanzania, Ethiopië en Vietnam. Het keukenpersoneel in Ethiopië ging daar creatief mee om. Elk gerecht dat u niet mocht eten kreeg een opschrift: Please don't eat Mister Roelof.

(Hilariteit)

De voorzitter:

U vertrekt, maar laat ook iets achter. Als de Kamer instemt met uw initiatief voor de erkenning van Nederlandse gebarentaal, staat tijdens de wekelijkse persconferentie naast de premier voortaan een gebarentolk.

Heel veel dank. Het ga u goed.

(Applaus)

De voorzitter:

Eric Smaling. Ik weet precies waar u zit! U bent de Grote Vriendelijke Reus van de Kamer. Op het moment dat u ook maar dreigde op te staan, renden de bodes al naar het spreekgestoelte om het hoger te zetten. Als de bodes vergaten het daarna weer te laten zakken, had de volgende spreker een probleem, namelijk dat je alleen het hoofd zag. En al nemen wij vandaag afscheid van u, ik heb de nieuwe Kamerleden afgelopen maandag in elk geval laten zien waar de knopjes bij het spreekgestoelte zitten.

Uw maidenspeech ging over gewasbeschermingsmiddelen. U zei daarover: "Dat leek me onvoorstelbaar saai, maar bij nader inzien valt het toch wel mee." Het zijn uw humor en uw inhoudelijke, weloverwogen maar vooral ook vriendelijke manier van debatteren die maken dat u met iedereen goed overweg kunt. Een uitzondering is misschien minister Kamp. In uw ogen zou hij een stuk harder kunnen lopen om moties over de Drentse veenkoloniën tot uitvoering te brengen. Jullie kruisten ook de degens over de gaswinning in Groningen.

Maar Drenthe en Groningen zijn niet de enige plekken waar uw hart sneller van gaat kloppen. U heeft een voorliefde voor Afrika. Dat is niet zo gek. Het is het continent van de rode aarde. Dat moet u wel aanspreken, als "rooie rakker" met een enorme kennis van alles wat met de bodem te maken heeft. Ik sluit zeker niet uit dat u, nu er meer tijd komt, veel in Afrika te vinden zult zijn. Dat is natuurlijk prima, op een voorwaarde: dat u op tijd terug bent om de eer hoog te houden tijdens het Torentjes Schaak Simultaan. Het ga u goed.

(Applaus)

De voorzitter:

Manon Fokke. Door uw portefeuille Binnenlandse Zaken bleef u nauw betrokken bij het lokale bestuur, maar uw ogen gingen open toen u zwanger was van Berend. Inmiddels is de tweede op komst. U was toen even Kamerlid af en draaide dicht bij huis mee in de politiek, in Maastricht. U besefte toen dat daar uw hart ligt, bij de overheid die het dichtst bij de burger staat.

Toch hebben we in de Kamer niks van uw heimwee gemerkt. U was als trouw lid van de commissie voor de Werkwijze zeer begaan met de juiste gang van zaken in dit huis. Mede dankzij u kwam er een klokkenluidersregeling. U was een onmisbaar lid van de commissie ICT. En dankzij u is het raadgevend referendum toegevoegd aan het arsenaal van mogelijkheden waarmee burgers de politiek kunnen corrigeren. Of iedereen daar blij mee is, weet ik niet, maar dat het iets heeft losgemaakt in de samenleving hebben we duidelijk kunnen merken.

Met u nemen we afscheid van een Kamerlid met veel juridische kennis, een Kamerlid dat de samenwerking zocht en altijd degelijk werk afleverde. Het ga u goed.

(Applaus)

De voorzitter:

Sultan Günal-Gezer. U behoort niet tot de meest bekende Kamerleden, maar dat zegt niet altijd iets. Van de negen moties die u hebt ingediend of mede hebt ingediend, zijn er maar liefst acht aangenomen. U vormde een geweldig duo met Angelien Eijsink op het gebied van defensie. U hebt veel media-aandacht gekregen in uw strijd tegen piraterij voor de Somalische kust.

U bent gek op de Handelingenkamer. In die ruimte, in een van die boeken, zullen straks ook uw woorden tastbaar opgeslagen liggen. Die woorden getuigen van de liefde voor uw ouders, die u altijd onvoorwaardelijk hebben gesteund in uw nieuwe land Nederland; zo zei u dat in uw maidenspeech.

Soms zijn er omstandigheden die het Kamerlidmaatschap heel erg moeilijk maken. In uw geval was dit zeker zo, toen vorig jaar uw geliefde echtgenoot Ömer overleed. We wensen u veel sterkte en geluk in uw nieuwe levensfase. Het ga u goed.

(Applaus)

De voorzitter:

Duco Hoogland. Elke ochtend neemt u een zorgvuldige beslissing. Bloemetjes, blokjes, helblauw of groen? Een indrukwekkende garderobe, die past bij uw vrolijke en uitbundige verschijning, waarmee u 's ochtends achter de kindervagen met zootjes Sef en Moos naar de Kamer loopt. U lijkt altijd in beweging.

Niet toevallig zijn dat ook de onderwerpen waarvoor u zich in de afgelopen jaren het meeste hebt ingezet: het spoor, het openbaar vervoer en autoverkeer. Ik weet dat u graag hardloopt. U schijnt indrukwekkende tijden neer te zetten. Het lijkt u niet hard genoeg te kunnen gaan, heb ik begrepen. Hoewel, van opgevoerde brommers moet u niks hebben. Door een undercoveractie kwam u erachter dat drie op de vier BOVAG-garages bereid zijn om een scooter op te voeren.

En er was dat kleine bedrijfsongelukje, toen u de PvdA adviseerde om tégen het voorstel van burgemeester Van der Laan en de Amsterdamse PvdA te stemmen om een helmplicht voor snorscooters in te voeren. Ja, het blijft u achtervolgen. Alle Amsterdamse Kamerleden in de fractie

kwamen in opstand. Gelukkig is dat ongelukje rechtgezet. Zo bent u ook weer: u luistert naar argumenten. U verlaat nu de Kamer, maar ik durf te wedden dat we u in de toekomst weer eens voorbij zullen zien flitsen. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Roald van der Linde. U kwam van het ministerie van Financiën. Het beeld dat daarover is, is toch een beetje ambtelijk, saai, zeg ik maar even. U ontwikkelde zich in de afgelopen jaren van een politicus met een ambtelijk tintje tot een politicus pur sang. Wat bleef was uw betrouwbaarheid. U was aanwezig bij alle commissieactiviteiten en was altijd bereid om de commissievoorzitter te vervangen. U bent een Kamerlid op wie mensen kunnen rekenen. Betrokken en toegankelijk.

U was niet van de langdradige verhalen, maar hield van korte en heldere teksten. Zo zei u in een debat over de wijziging van Boek 7 BW in verband met de invoering van een energieprestatievergoeding het volgende: "In gewoon Nederlands: als huurder krijg je daardoor een beter huis, je krijgt elke maand een veel lagere energierekening, en in ruil daarvoor betaal je iets extra's aan je verhuurder." Zo simpel kan het zijn. Ik denk dat die combinatie van vriendelijk en kordaat u nog veel gaat brengen. Heel veel succes.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Sjoerd Potters. Het was nooit uw ultieme doel om de politiek in te gaan, maar u bent er wel mee opgegroeid. Na 11 september en de moord op Pim Fortuyn vond u het tijd om niet langer langs de zijlijn toe te kijken, maar zelf politieke verantwoordelijkheid te nemen. Dat begon op lokaal niveau, als wethouder in Waalwijk.

Een belangrijke les die u mee de Kamer in nam, is dat geluk niet vanuit Den Haag over het land wordt uitgestrooid. U gelooft in eigen kracht. Dat klonk ook duidelijk door in uw woordvoerderschappen, bijvoorbeeld bij de invoering van de Participatiewet.

In uw maidenspeech zei u dat u graag dichtbij de mensen staat, dat u uw eigen omgeving beter wilt maken. Dat directe contact ligt voor u in het verschiet. U heeft uw benoeming niet aanvaard, maar kiest opnieuw voor het lokale bestuur, dit keer in De Bilt. Het mag dan misschien nooit uw ultieme doel zijn geweest om de politiek of het bestuur in te gaan, maar de publieke zaak zit u blijkbaar in het bloed. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Grace Tanamal. In uw maidenspeech stond u stil bij het feit dat u de eerste vrouw van Molukse afkomst in de Tweede Kamer bent. U zei dat uw ouders trots zouden zijn geweest, als zij hadden kunnen zien dat hun lessen — hard studeren, goed je best doen, kansen pakken en zorgen voor elkaar — u uiteindelijk in het hart van onze democratie hebben gebracht.

In de Kamer hield u zich bezig met onder andere werknemersverzekeringen, mantelzorg en vrijwilligerswerk. Maar uw belangrijkste wapenfeit is misschien wel uw initiatiefnota over buurtrechten. Krachtige wijken door machtige burgers. Dat was de kern van het voorstel. Meer zeggenschap voor bewoners. Die inzet op buurniveau is niet onopgemerkt gebleven. Een inwoner van Stichtse Vecht zond een brief over u naar de Volkskrant. Ik citeer: "Nooit deden we tevergeefs een beroep op haar. Nooit opgeven. Doorgaan. Onvermoeibaar. Een topper." Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Ronald Vuijk. U straalt rust en bescheidenheid uit. Dat kwam goed van pas in uw woordvoerderschap defensie. Voordat u in de Kamer kwam, was u wethouder in Delft en Midden-Delfland. U beschikte dus over de nodige politieke bagage.

Daarnaast had u ervaring in het leger. U vertelde erover in uw maidenspeech. Uw militaire dienstplicht was in 1985 en viel samen met de dertiende Elfstedentocht. U zat op dat moment in een legertent op de hei, zonder centrale verwarming. "Even wennen" zei u een beetje eufemistisch.

In de Kamer debatteerde u over allerhande defensieonderwerpen, onder meer over de JSF. Maar ook buiten de Kamer roerde u zich, als het op defensie aankwam. Een belangrijke les die u inbrekers meegaf: verstop je nooit in de tuin van een defensiewoordvoerder. U legde van minuut tot minuut vast hoe de politie een inbreker in uw achtertuin inrekende. U maakte foto's van uw tuin en zette die op Facebook en Twitter. U complimenteerde de politie, maar kreeg als reactie van uw volgers: neem een nieuwe grasmot. Maar als ik u een beetje ken, denk ik dat u in de toekomst meer tijd zult maken voor de publieke zaak dan voor uw tuin. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

John Kerstens. In de Kamer bent u altijd vakbondsman gebleven. U heeft duidelijk gemaakt wat voor u een fatsoenlijke arbeidsmarkt was en is. Daarbij keek u niet alleen naar de gewone man, zoals de metselaar op de steiger. Ik moest ineens aan het filmpje van Hans Spekman denken. Ik weet niet hoe dat komt, maar dat even terzijde.

(Hilariteit)

De voorzitter:

Flexwerk in het algemeen had uw bijzondere aandacht. U verzette zich ertegen dat Polen, Bulgaren en Filipijnen uitgebuit worden. Uw ervaring in de vakbond kwam hier ook goed van pas als voorzitter van lastige commissievergaderingen, die u steeds in goede banen wist te leiden. Maar ook als u zelf debatten voerde, wist u dat heel goed te doen.

U had de schone taak het kabinetsbeleid soms te verdedigen. Uw collega's maakten het u niet gemakkelijk. Maar u bleef rustig en bleef zoeken naar samenwerking op dié terreinen waar wél overeenstemming was. Dat siert u. We

zagen dat ook in de twitterfitties met collega Paul Ulenbelt. Het kon knetteren, maar uiteindelijk konden jullie toch door één deur, blijkt uit de vele amendementen en moties die jullie samen indienden. Ik hoop dat u die kwaliteit, dat balanceren, kunt vasthouden. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Norbert Klein. U kwam de Kamer binnen samen met Henk Krol. U koos voor 50PLUS omdat uw vorige partij, de VVD, u te rechts was. In het begin was er wat verwarring over wie nu de échte 50PLUS was. Maar u hebt zich kranig door alle commotie heengeslagen.

In het begin was het even wennen aan het parlementaire proces. U zei daarover: "Je moet het reglement van orde kennen, het verschil tussen algemeen overleggen en procedurevergaderingen. Alles gaat hier snel. We zijn maar met z'n tweeën, dat vraagt om scherpe keuzes."

Toen u alleen verder ging, hebt u ervoor gekozen om uw blikveld te verbreden. Zo diende u, van origine subsidiespecialist, initiatiefwetsvoorstellen in over het afschaffen van kieskringen en over de flexibilisering van het ouderdomspensioen. U bracht een initiatiefnota over een onvoorwaardelijk basisinkomen uit. En, last but not least, u had het antwoord op de prangende vraag waarom olifanten roze teennagels hebben. Het antwoord was: opdat hij niet opvalt in een aardbeienveld. Er werd toen niet gelachen en nu ook niet. Een foute grap!

(Hilariteit)

De voorzitter:

Het was een foute grap!

Wat u ook gaat doen, mijnheer Klein, ik wens u daarbij heel veel succes. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Reinette Klever. U bent het enige PVV-Kamerlid dat vandaag vertrekt. Met goed gemoed, zei u in een interview. Na anderhalf jaar Eerste en meer dan vier jaar Tweede Kamer wilt u dat de balans tussen werk en privé naar de andere kant doorslaat en dat er meer tijd komt voor uw gezin in Ermelo.

U vertrekt met twee records op uw naam. U bent het PVV-lid dat er het vaakst in slaagde om een amendement aangenomen te krijgen: in totaal drie keer. U bent ook het Kamerlid dat de onverstoorbare minister Kamp het vaakst op de kast wist te krijgen. En er was nog een zekerheid. Of het nu ging over windenergie of gaswinning in Groningen, het mondde vrijwel altijd uit in een clash tussen u en Jan Vos. Vaak leidde dat tot stemverheffing. In een van jullie debatten hebt u Jan Vos een paar oordopjes beloofd. Ik weet niet of die oordopjes er ooit zijn gekomen, maar die felle toon zegt veel over de gedrevenheid waarmee u uw opvattingen verdedigde en het PVV-geluid liet horen.

Wat mij als Voorzitter vooral opviel, is dat u als een van de weinigen nooit onderhandelde over het aantal spreekminuten of het aantal interrupties. U had gewoon uw verhaal klaar en wist scherp uw boodschap te formuleren. U keek vanuit de inhoud naar wat wel en niet gesteund kon worden door de PVV. Dat deed u ook met verve. Daar heb ik heel erg op zitten letten.

Natuurlijk hoop ik dat u de balans vindt waar u naar zoekt, maar ik hoop ook dat de ervaring die u in het parlement hebt opgedaan, behouden blijft voor uw regio, dichtbij huis. Heel veel dank. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Marit Maij. Ik weet precies waar u zit en dat heeft ook te maken met de volgende zin. U bent een kleurrijk persoon. Letterlijk. Er is niemand die verschillende kleuren paars zo kan combineren als u.

(Hilariteit)

De voorzitter:

Een deel van uw garderobe hebt u meegebracht uit China. U was daar diplomaat. Het maakt dat u opvalt tussen al die mannen — sorry dat ik het zeg — in donkere pakken. Uw focus heeft altijd buiten onze landsgrenzen gelegen. Zo speelde u een grote rol tijdens de parlementaire dimensie van het Nederlandse EU-voorzitterschap en bent u een actief lid van de Parlementaire Assemblée van de Raad van Europa. In de commissie Europese Zaken was u gezichtsbepalend. U was altijd bereid om internationale delegaties te ontvangen. Collega's die het belang daarvan niet zagen, sprak u aan op hun verantwoordelijkheid. Tijdens die bezoeken liet u zien dat u constructief, maar ook scherp bent, dat u de confrontatie niet schuwt en er geen moeite mee hebt om dat diplomatieke af en toe van u af te schudden. Als brexitrapporteurs vormde u samen met Pieter Omtzigt een mooi duo. In de afgelopen maanden bezochten jullie in korte tijd Brussel, Parijs, Dublin en Londen. Nu u de Kamer verlaat, ben ik bang dat de heer Omtzigt in een zwart gat valt.

(Hilariteit)

De voorzitter:

U vertrekt met een bijzondere onderscheiding op zak. In 2016 werd u benoemd tot Chevalier de la Légion d'Honneur. Maar het mooiste compliment is misschien wel wat Trouw in 2014 over u schreef: Marit Maij wist heel stilletjes het leven van asielzoekers en vreemdelingen steeds een beetje beter te maken. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Arnold Merkies. Vandaag nemen we afscheid van het financiële duo van de SP-fractie, van u en van Farshad Bashir. Jullie hadden een soort duobaan waarin jullie elkaar naadloos aanvulden. U was algemeen financieel woordvoerder en hij deed onder meer fiscaliteit en de Belastingdienst.

Op een vraag van een journalist of de portefeuille Financiën — dat "cijfertjes uitpluizen" — niet ongelooflijk saai is, zei u dat u zich in de zes jaar dat u Kamerlid was nooit hebt verveeld. In uw woorden: "De crisis heeft ons met nieuwe en zulke rigoureuze problemen geconfronteerd dat je met vaak totaal nieuwe oplossingen taboes moet doorbreken". Een van uw belangrijkste wapenfeiten is dat u de president van de Europese Centrale Bank, Mario Draghi, naar de Kamer wist te halen voor een gesprek over het monetair beleid. Dat bezoek is met een paar maanden uitgesteld, waardoor u het helaas niet meer in uw functie als Kamerlid zult meemaken. Draghi zegt dat het door zijn volle agenda komt, maar wij weten dat hij zenuwachtig is. Met uw vertrek verliest de Kamer een gewetensvol, plichtsgetrouw en zorgvuldig Kamerlid. Ik weet zeker dat u elders, ergens waar het werk wat minder vluchtig zal zijn — want dat vond u van het Kamerlidmaatschap — een aanwinst zult zijn. Heel veel succes.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Mohammed Mohandis. Ook voor u komt dit afscheid te vroeg. U zit nog vol plannen en energie. Op uw omslagfoto op Twitter staat een club vrolijke jongeren die wapperen met hun ov-chipkaart. U staat lachend tussen hen in. Het laat zien waarvoor u zich hebt ingezet in de afgelopen kabinetsperiode. U hebt gezocht naar gelijke onderwijskansen voor alle kinderen, ongeacht hun achtergrond, afkomst of het opleidingsniveau van hun ouders. Dat deed u, zoals gezegd, met tomeloze energie, maar tegelijkertijd soms ook een beetje stilletjes. In de luwte speelde u een belangrijke rol in de onderhandelingen met oppositiepartijen. U bent zelf het levende voorbeeld van een stapelaar in het onderwijs. U bent er dus blij mee dat vanaf 1 januari ook minderjarige mbo'ers gratis kunnen reizen met het openbaar vervoer. U hebt zelf laten zien hoever je kunt komen als je doorzet, niet alleen in de Kamer, maar ook als rasechte Gouwenaar. Misschien wel de enige Gouwenaar die Goudse kaas en Marokkaanse couscous in één gerecht probeert te verenigen. Het lijkt me vreselijk, maar u schijnt het te proberen. U bent erg betrokken bij die stad. U hebt mij onlangs op werkbezoek gekregen bij een speelwinkeltje met tientallen vrijwilligers. In Gouda en in de Kamer kwam u in het bijzonder voor jongeren op. Er zijn veel jongeren die zich door hun afkomst en geschiedenis in u herkennen. Ik weet zeker dat u ook zich ook buiten de Kamer voor deze jongeren zult blijven inzetten. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Astrid Oosenbrug. Veel mensen zijn beledigd als ze een nerd worden genoemd. U niet. U reageert met een schaterlach. U was met uw commissie op werkbezoek in Estland en vond het cool, een land dat zichzelf bestuurt als een digitaal platform. Voor u is ICT geen luxe voor erbij, maar een onderwerp dat verweven is met alle beleidsterreinen, of het nu om de zorg, het onderwijs, de fiscus of de veiligheid gaat. Als enige van uw fractie stemde u begin februari dit jaar tegen de nieuwe AIVD-wet. Ik vind het jammer dat u voor u zelf hebt geconstateerd dat het Kamerlidmaatschap niet bij u past. Ik denk dat de volksvertegenwoordiging meer mensen verdient zoals u. U leerde alles zelf, en laat daarmee

zien dat het Kamerlidmaatschap niet alleen is weggelegd voor mensen met heel veel diploma's. Ik hoop dat u iets vindt wat beter bij u past. Maar meer nog hoop ik dat u zo authentiek en dicht bij u zelf blijft zoals u de afgelopen jaren hebt gedaan. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Anoushka Schut-Welkzijn. In uw maidenspeech had u het over Thatcher, een van uw grote inspiratiebronnen. U haalde het volgende citaat aan. "I came to office to change Britain from a dependent to a self-reliant society. From a give-it-to-me to a do-it-yourself nation." Het was uw belangrijkste motivatie om de politiek in te gaan. De politiek was op dat moment zeker niet nieuw voor u. Eerder was u beleidsmedewerker bij de VVD-fractie en politiek adviseur van minister Edith Schippers. U bent een van de VVD-Kamerleden — in totaal zijn het er ongeveer vijf, heb ik begrepen — die vier jaar lang dezelfde portefeuille hielden. Dat heeft veel te maken met uw karakter. U bent vasthoudend, een doorzetter. "Laat niemand je ooit zeggen dat iets onmogelijk is", zei u ooit in een interview. Tien jaar geleden scheurde u een knieband. De dokter zei dat sporten er niet meer in zou zitten. Binnen een jaar liep u uw eerste halve marathon. In het Kamerwerk kwam die doorzettingskracht ook tot uitdrukking. U beet zich vast in dossiers en was inhoudelijk zeer goed ingevoerd. Voor alle debatten las u zich uitgebreid in. U kende niet alleen de hoofdlijnen, maar alle details, ook als het ging om ingewikkelde dossiers zoals ziekteverzuim, arbeidsongeschiktheid en uitvoeringsvraagstukken in de sociale zekerheid. Met al die bagage komt het wel goed. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Michiel Servaes. Een Brabander in de wereldpolitiek. Met uw gedegen, rustige en charmante werkwijze liet u ook in de Kamer zien wat uw achtergrond is: de diplomatie. Voor u is dat geen symboolpolitiek, maar een middel om dingen te bereiken. Toen u op de Londense ambassade werkte, begonnen uw handen te jeuken. Liever zelf aan de knoppen, dan het beleid van anderen uitvoeren, zei u toen. Wij hebben u leren kennen als een Kamerlid met wie het prettig samenwerken is. Met Sjoerd Sjoerdsma bracht u een initiatiefnota uit over een geharmoniseerd Europees wapenexportbeleid, en u trok intensief op met de andere buitenlandwoordvoerders. Samen bezochten jullie landen als Oekraïne, Cuba, Irak en Armenië.

Voor de schermen was u bedachtzaam en serieus, maar op de achtergrond was u een collega met wie je vreselijk kon lachen. Met uw vertrek ontstaat er een gat. Ik ervaar uw vertrek persoonlijk als een groot verlies; dat geldt voor meer collega's. U ademt buitenland. Ik hoop dat u die ervaring op een andere plek, in Nederland of daarbuiten, opnieuw kunt inzetten voor de wereldpolitiek. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Jan Vos. U kunt een felle zijn. In de afgelopen jaren hebt u zich regelmatig moeten verbijten. Als ondernemer was u onafhankelijk en eigenzinnig en hoefde u niets en met niemand af te stemmen. Dat werd anders toen u lid werd van een fractie. Fractiediscipline was, op z'n zachtst gezegd, niet altijd aan u besteed. Voor mij als voorzitter was het altijd de vraag waar u uithing in de zaal; u zat nooit op uw plek. Soms kwam u opeens tevoorschijn uit de SP-bankjes; soms zat u tussen de ambtenaren.

Als ondernemer was u ook gewend om direct tot actie over te gaan, maar in Den Haag moest u schipperen tussen uw groene idealen en de coalitieafspraken, tussen boze Groningers en de onwrikbare minister Kamp.

Als energiewoordvoerder hebt u veel voor elkaar gekregen. U wist het maximale eruit te halen. U liet ons zien wat uw ideaal is: in 2025 rijdt iedereen elektrisch. Ook gaf u samen met een ruime meerderheid van de Kamer het volgende kabinet alvast een pittige opdracht mee: de gaskraan in Groningen moet verder dicht. U sprak erover bij Jeroen Pauw aan tafel, in een studio vol met Groningers, slechts een paar uur nadat u verkleed als kerstman op het PvdA-kerstfeest had rondgelopen. Onlangs constateerde u tevreden dat minister Kamp — na 123 debatten, de minister heeft het zelf geteld! — steeds vaker uw ideeën over het klimaatprobleem en over fossiele grondstoffen vertolkt. Een mooi resultaat, lijkt mij. Het ga u goed; dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Albert de Vries. Sommige Kamerleden leven vooral op van de grote onderwerpen. Dat geldt niet voor u. U hield zich juist bezig met de wezenlijke kleine onderwerpen, bijvoorbeeld met krimp. Het zijn onderwerpen die tegelijkertijd een grote impact op onze samenleving kunnen hebben. Een uitzondering is de Omgevingswet — ik had het daar al over — waar u samen met andere collega's een belangrijke bijdrage aan leverde. Dat was een gigantische wetgevingsoperatie. Samen met onder meer Hayke Veldman hebt u daar een succes van gemaakt. Dat deed u met Zeeuwse vastberadenheid. U wilde dingen voor elkaar krijgen, of het nu met coalitie- of oppositiepartijen was.

U hebt telkens laten zien hoe belangrijk het is om de politiek dichtbij huis te houden. Bij uw strijd voor een goede bouwwet ging het u niet in de eerste plaats om de techniek van het gebouw, maar om de goede woonplek voor iedereen, en dan met name voor mensen bij wie het niet vanzelf gaat in het leven.

In Zeeland zal uw vertrek uit Den Haag als een gemis worden gevoeld. Ik wens u heel veel succes. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Loes Ypma. Niet twitteren, hè, tijdens deze speech?

Ruim tien jaar geleden was u lerares maatschappijleer, en eigenlijk bent u dat altijd gebleven. Van het kleuteronderwijs tot de Cito-toets, voor u doet de inhoud van het onderwijs

ertoe. Vorige maand overtuigde u ook de Eerste Kamer van uw initiatiefwetsvoorstel voor de bekostiging van humanistisch en godsdienstig onderwijs op openbare basisscholen. U veranderde uw mede-Kamerleden in giechelende pubers, toen Goedele Liekens op uw uitnodiging seksles gaf. Het ging u er vooral om te laten zien hoe u jongeren kunt leren om grenzen aan te geven in seks en relaties. U bent geïnteresseerd in en betrokken bij collega's, burgers en Kamerpersoneel. Maar mensen moeten zich niet vergissen in uw vriendelijke, lieve uitstraling. Achter de schermen kunt u scherp zijn en u bent ambitieus. Op uw 30ste was u al wethouder in Woerden. Met uw Kamerlidmaatschap, in combinatie met uw pragmatische inslag, hebt u een stevig fundament geslagen voor de toekomst. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Johan Houwers. Samen met Roland van Vliet, Jacques Monasch en Norbert Klein had u de grootste portefeuille in de Kamer, namelijk: alles. In de praktijk hield u zich vooral bezig met ruimtelijke ordening, het openbaar vervoer, verkeersveiligheid en milieu. Uw terugkeer in de Kamer was niet onomstreden. Maar toen die storm eenmaal was gaan liggen, ontpopte u zich als een actief en constructief Kamerlid. U was altijd bereid om algemeen overleggen voor te zitten, u kende de procedures en u hield niet van lange betogen. Na meer dan een kwarteeuw in de politiek zal het wennen worden om eruit te stappen. Maar, zoals u zelf zei: er is een tijd van komen en een tijd van gaan. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Keklik Yücel. Er loopt een niet te missen rode lijn door uw Kamerlidmaatschap: aan de ene kant moet de overheid discriminatie bestrijden, maar aan de andere kant moeten mensen zelf ook hun best doen om verder te komen in de samenleving. Op die manier hebt u ook voor uw eigen emancipatie gevochten, door telkens verder te willen waar uw omgeving allang tevreden was. In de Kamer uitte die rode lijn zich door uw betrokkenheid bij de emancipatie van vrouwen, ook voor wat betreft het salaris dat zij krijgen. En mede dankzij u mag een leraar of leerling niet worden weggestuurd of geweigerd enkel en alleen omdat hij of zij homoseksueel is. U liet het met uw idealen niet bij woorden, maar stond op de boot tijdens de Gay Pride. Ook in Istanbul deed u mee in een boot met veel regenboogvlaggen. Dat was weliswaar één boot, maar wat u betreft het begin van een hele vloot. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Ybeltje Berckmoes-Duindam. Ik hoop dat ik uw voornaam goed uitspreek. Ja, gelukkig. U zette zich, een beetje buiten de schijnwerpers, in op het terrein van emancipatie en kindregelingen en later ook Defensiepersoneel. Waar u vooral belang aan hechtte, is dat zowel mannen als vrouwen financieel onafhankelijk zijn. Ook was u een van de zeven VVD-Kamerleden die voor het initiatiefwetsvoorstel van Pia

Dijkstra waren. Door uw interview met BNR Nieuwsradio vertrekt u met een knal. Het was een week — echt: één week — voordat de verkiezingscampagne van start ging. Iedereen was in rep en roer over uw uitspraken. Maar mijn enige zorg was: ik hoop dat ze zich niet afsplitst!

(Hilariteit)

De voorzitter:

Maar u bent gewoon doorgedaan, hebt meegestemd en de rit uitgezeten. Daar wil ik u ontzettend voor bedanken. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Ingrid de Caluwé. Uw interesse in politiek ontstond toen u 15 jaar was. U las boeken over coups in Afrika en de oorlog in Vietnam. Op uw 16de bezocht u voor het eerst het Binnenhof. U was gelijk verkocht. In 2002 — dat was de tijd van Pim Fortuyn — werd u politiek actief. U vond dat er oplossingen moesten komen. Het was te makkelijk om alleen de problemen te benoemen. In 2011 kwam u in de Kamer. In uw maidenspeech noemde u uzelf een bevoorrecht mens en stond u stil bij de sociale en economische ontwikkelingsmogelijkheden die wij in ons deel van de wereld hebben. Wij hebben u leren kennen als een vrolijk, geëngageerd en energiek Kamerlid. U was lid van zo'n beetje alle commissies en was daarnaast heel veel op reis. U deed verkiezingswaarnemingen in Rusland, Georgië en Oekraïne. In een interview zei u dat dat het grootste offer was van werken in de Kamer: de tijd die u moet inleveren. U had het er graag voor over, maar bent misschien ook blij dat er nu meer tijd komt voor alles buiten het Binnenhof. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Joost Taverne. Uw partij staat bekend om de waardering van de goede dingen in het leven. Maar u spant de kroon. Wie anders parkeert een Porsche in de Pleingarage? En wie anders laat tijdens de troonwisseling Koning Willem-Alexander gerust zes seconden — het voelde toen als minuten; ja, dat blijft u achtervolgen — wachten omdat hij eerst de knoop van zijn jasje dicht wil doen? U hebt gevoel voor stijl en voor detail. Dat zien we als we u zien lopen, met uw elegante schoenen en altijd, maar dan ook altijd, rode sokken. Er wordt nu naar zijn sokken gewezen. Nog steeds? Ja, hè? Nee? Vandaag bruin? O, oké. Ik denk dat u ze ergens koopt. Ik denk niet dat het "twee halen, één betalen" is.

(Hilariteit)

De voorzitter:

En dat zien we in het Kamerdebat, met uw niet aflatende bemoeienis met zaken die het staatsrecht en de Grondwet aangaan. Als enige stond u tegenover de rest van uw fractie toen u geen steun wilde leveren aan het derde steunpakket voor Griekenland.

U vertrekt maar uw naam zal hier af en toe nog vallen, bijvoorbeeld als wij het hebben over het voorstel dat u met Kees van der Staaij indiende om een algemene commissie voor constitutionele zaken in te stellen.

Het ga u goed en dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Karin Straus. In een afscheidsinterview maakte u de grap dat u na het Kamerlidmaatschap taarten gaat bakken. Om daar met een felle blik in uw ogen — zo staat het in het interview — aan toe te voegen: "Echt niet!"

We hebben u leren kennen als een ambitieus Kamerlid met een groot hart voor politiek en uw portefeuille. De ontwikkeling van kinderen ligt u na aan het hart. U maakt zich sterk voor goed en efficiënt onderwijs voor iedereen. Met uw initiatiefnota vestigde u de aandacht ook op onderwijs in krimpgebieden.

U hebt goede herinneringen aan het bezoek dat u met de tijdelijke commissie Lessen uit recente arbeidsmigratie aan Bulgarije en Roemenië bracht. De heer Ulenbelt en ik waren daar ook bij; ik kom daar later nog op terug.

Ik geloof inderdaad niet dat wij u ooit in "Heel Holland Bakt" zullen terugzien, want de politica in u blijft bestaan, zij het niet langer op nationaal niveau, maar misschien dichterbij huis.

Heel veel succes. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Sjoera Dikkers. Vorig jaar zoefde er een stralend witte verschijning langs de terrasjes van de Grote Markt in Haarlem. Dat was u. U zat niet op een wit paard, maar achterop een grijze sportfiets. Uw prins was Jeroen Recourt, uw collega uit de PvdA-fractie, op wie u verliefd werd in de Kamerbankjes. Wij dachten dat zij op werkbezoek waren, maar later hoorden wij iets anders.

Maar uw hart is groter. Na uw studie wilde u de wereld redden, hebt u ooit verteld. U begon in Afrika en was later onder meer directeur van Stop Aids Now. Eenmaal in de Tweede Kamer kon u het niet verkroppen dat de bezuinigingen neersloegen op de allerarmsten. In de Kamer was u onder andere woordvoerder landbouw en ontwikkelingssamenwerking, terreinen die u in samenhang wilde zien.

Wij schrokken toen u in oktober vorig jaar onwel werd tijdens het vragenuur. Gelukkig wist Marith Volp u op te vangen. U viel wel op een charmante manier, viel mij toen op.

We wensen u een goede gezondheid toe nu u de grote wereld van de politiek verlaat en als therapeut de vele kleine werelden van het gezin betreedt.

Ik wens u daarbij veel succes. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Fred Teeven. U bent vast benieuwd naar wat ik ga zeggen; dat is iedereen, denk ik zo.

Ik heb u meegemaakt als collega Kamerlid en als staatssecretaris van Veiligheid en Justitie. In al die rollen zat u goed in uw dossiers. Als staatssecretaris moest u ooit in de Kamer zijn voor een debat over, naar ik meen, auteursrecht, maar ik weet het niet zeker. Het is een onderwerp waar uw crimefighterhart niet direct sneller van ging kloppen. Op de dag van het debat zei u tegen iemand die het weer aan mij vertelde, dat u er voorheen eigenlijk weinig van afwist. Maar u had de hele nacht doorgehaald. U zei: "Nu weet ik zeker dat ik het drie keer zo goed weet als iedereen die hier aanwezig is". Dat is typerend voor u als Kamerlid, staatssecretaris en mens. U leest zich in, bijt zich vast, en zegt wat u denkt.

Ik kan me een debat herinneren over uitgeprocedeerde asielzoekers die in Amsterdam in de kerk verbleven. Het was op een avond en zij zaten op de publieke tribune. Samen met Sharon Gesthuizen gingen we een beetje tekeer en vroegen we om aandacht voor de mensen op de publieke tribune. Toen zei u: ja, dat zal wel, maar een paar ken ik er persoonlijk; die heb ik veertien jaar geleden ontmoet als officier van justitie.

(Hilariteit)

De voorzitter:

Toen waren wij weer boos, maar goed. Het is iets wat veel mensen in u waarderen.

Toen u besloot af te treden als staatssecretaris zocht u diezelfde nacht nog contact met de Kamer, met de vraag of u gelijk als Kamerlid aan de slag kon. Het was een moeilijke periode voor u, maar u hield uw rug recht, baande u een weg door de hordes journalisten en ging gelijk aan de slag op het terrein van defensiepersoneel en buitenlandse handel. Ik heb daar bewondering voor. U had immers ook kunnen gaan kamperen; u schijnt namelijk de enige VVD'er te zijn die dat doet. Het zit nu eenmaal niet in uw aard om rustig om u heen te kijken.

Uw auto-ongeluk heeft noodgedwongen gezorgd voor een korte time-out, maar ik hoop én denk dat u ook buiten de Kamer weer op volle snelheid vooruit zult gaan. Heel veel dank en het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Betty de Boer. "Kamerlid is de mooiste hondenbaan die je kan hebben. Je bent altijd aan het werk of onderweg". Dat zijn uw woorden, pas geleden in een interview. U hebt zich in die mooiste hondenbaan vooral ingezet om dat "onderweg zijn" zo aangenaam mogelijk te maken, of het nu ging om het openbaar vervoer, taxi's, de zee- en binnenvaart of de bruine vloot. Zonder vervoer staat alles stil, vond u.

U ontwikkelde zich tot een sterke woordvoerder, met rake observaties en ideeën. Zo moesten bedrijven in de spoor-

sector zich eerst bewijzen, voor ze door de overheid zouden worden beloond. Een kwaliteit die, zo vind ikzelf, misschien wat onderbelicht is gebleven, is uw diplomatie. U initieerde een commissiebezoek aan Berlijn, waar u in gesprekken met de regering en het parlement een lans brak voor betere verbanden tussen Duitsland en het Nederlandse achterland.

Binnen de vaste commissie voor Infrastructuur en Milieu staat u bekend om uw korte en doelgerichte e-mails, die u altijd afsloot met hulde en dank. Vandaag zijn die hulde en dank voor u. Geniet van het feit dat u weer even stil kunt staan. Heel veel goeds en dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Louis Bontes. U bent vandaag niet aanwezig, maar misschien volgt u dit afscheid live vanuit huis. Ik wil u daarom toch toespreken.

Orde en veiligheid, daar lag uw prioriteit in de Tweede Kamer. Eerst voor de PVV, later voor de Groep Bontes/Van Klaveren. Op uw initiatief werden er debatten gehouden over de pakkans bij misdrijven, en u stelde de problemen met het alarmnummer 112 aan de kaak. Daarin toonde u zich een politiemans hart en nieren. Het was in stevige bewoordingen, met een duidelijk Rotterdamse tongval.

U liet zich niet gemakkelijk van de wijs te brengen. Vermoedelijk bent u dan ook de enige parlementariër die aan kickboksen doet. Zeker bent u het enige Kamerlid met een tatoeage. Of nee, misschien toch niet het enige Kamerlid. Ik ben dat niet, hoor. Van mevrouw Oosenbrug stond het bijvoorbeeld in de krant, dus ik mag het zeggen. Mijnheer Bontes, u hebt een tatoeage van een koikarper op uw bovenarm. Koikarpers zwemmen tegen de stroom in, zei u daarover in een krant. Uw onverzettelijkheid hebben we mogen ervaren in de debatten over de MH17. En natuurlijk herinneren we ons allemaal dat felle debat over "wie ben jij?". Ik dacht even dat jullie elkaar zouden aanvliegen. Op uw 50ste bent u cum laude afgestudeerd. Wat let u om ons op uw 61ste nog eens te verrassen? Ik ben benieuwd naar wat er op uw pad komt. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Tjeerd van Dekken. U hebt zichtbaar genoten van het Kamerlidmaatschap, maar kon daardoor helaas geen tijd besteden aan uw favoriete voetbalclub in Groningen. Uw jeugdheld was Simon Tahamata, de watervlugge dribbelaar, en tevens de eerste Molukse voetballer bij Oranje. In uw jeugd woonde u in het Groningse Marum, waar de politiek als het ware op straat lag. U woonde namelijk in de Molukse wijk van het dorp tijdens de beruchte treinkapingen. Het was op dát moment dat uw politieke belangstelling ontstond. Met name in het noorden was u actief en bekend. Natuurlijk door uw inhoudelijke opvattingen, maar ook door uw hardos, waar pianist Jan Vayne jaloers op zou zijn. In de Kamer bent u uw wilde haren langzamerhand kwijtgeraakt — u bent niet de enige hoor! — maar niet uw strijdlust. U bleef zeer betrokken bij de Groningers, vooral bij de debatten over de gaswinning en aardbevingen. Ook al was

u zelf geen energiewoordvoerder, u zat er altijd bij. Ook ontplooidde u zich als een echte aanvoerder, als voorzitter van de commissie voor Infrastructuur en Milieu. U hecht sterk aan goede relaties, en door uw natuurlijke flair bereikte u een goede sfeer in de commissie. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Ed Groot. Diederik Samsom noemde u een van onze slimste Kamerleden. En hij kan het weten. Brievenbusmaatschappijen en naamloze vennootschappen: met uw jarenlange achtergrond bij Het Financieele Dagblad hebt u een grote kennis van een wereld die velen van ons maar vaag doorzien. Als u sprak kwam het niet altijd over, maar ik ken maar weinig mensen die mooier en beter schrijven. U schreef helder en duidelijk. En u beleefde er zichtbaar veel plezier aan. In de PvdA-fractie was u de drijvende kracht achter alles wat met belastingen te maken had. U behandelde al die ingewikkelde dossiers. Dat deed u grotendeels achter de schermen. Naar verluidt hebt u Kamerlid en fiscalist Roland van Vliet ooit uitgenodigd om te komen stappen bij u in Amsterdam. Jullie kennen elkaar natuurlijk door en door uit de tijd dat u ondervoorzitter en hij voorzitter was van de Parlementaire enquêtecommissie woningcorporaties. Ik heb daar wel een beeld bij, bij dat stappen, maar dat ga ik niet vertellen. Een vrolijk beeld, moet ik zeggen. Jullie staan allebei bekend om jullie humor en jullie woordgrappen. Met het schrijftalent dat u hebt en met uw ervaring in de Kamer, weet ik zeker dat wij in de toekomst nog veel van u zullen horen. Heel veel dank, Ed. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Joram van Klaveren. U bent uitgesproken in uw ideeën, en niet bang om die te verkondigen. Dat is ons allemaal opgevallen. Tegelijkertijd denkt u dat SGP-jongeren u aan de saai kant vinden, want u hebt geen gadgets, geen horloge, geen iPod, geen smartphone. Het is dat u als Kamerlid eigenlijk niet zonder mobiele telefoon kunt, anders zou u hem wegdoen, zo zei u ooit. Als u dat in uw verkiezingsprogramma had opgenomen, had de samenstelling van de Kamer er nu misschien anders uitgezien. Het is de meest gehoorde klacht die ik krijg van burgers, namelijk dat we voortdurend met onze telefoon bezig zijn. Ik zou alleen zeggen: wijzig uw Twitterfoto. Daarop staat u met een telefoon aan uw oor.

U bent het Kamerlid dat in de afgelopen periode de meeste initiatiefwetsvoorstellen indiende. Een knappe prestatie, met een fractie van maar twee man sterk. Ik vond het debat over uw initiatiefwetsvoorstel over de verruiming van de vrijheid van meningsuiting één van de mooiste debatten die ik mocht voorzitten. Ik wil u daarvoor heel erg bedanken. Het is jammer dat u de verdediging niet hebt kunnen afmaken. Ik wens u heel veel succes. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Ahmed Marcouch. Met uw achtergrond in het Amsterdamse jeugdwerk en de politie bent u altijd iemand van de straat gebleven. Of, voor wie het andersom beredeneert: u bent de politieman die de praktijk naar de Haagse werkelijkheid heeft gebracht. U bent volksvertegenwoordiger in de meest pure zin van het woord. U staat midden in de samenleving, weet als geen ander wat er speelt op straat. Als er signalen waren van bijvoorbeeld etnisch profileren, homofobie, antisemitisme of geweld tegen moskeeën zat u erbovenop. U was de eerste die in de auto stapte om het met eigen ogen te gaan bekijken, en stelde er vervolgens vragen over of diende moties in.

In de Kamer was u niet van de softe aanpak. Jongeren die niet deugen, moesten van u desnoods verplicht naar school. En dat terwijl onderwijs voor u geen straf was. Onlangs vertelde u aan NRC dat u hebt genoten van uw opleiding tot meubelmaker. Op school hebt u een ladder gemaakt, die zo sterk is dat hij nog steeds bij uw broer in de tuin staat. Ik vind die ladder een mooi symbool voor het pad dat u zelf bent gegaan. Omhoog. Vooruit. En hoewel u nu vertrekt uit Den Haag, is er altijd een volgende trede. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Jacques Monasch. "In goede tijden is het leuk om politicus te zijn, in zware tijden is het belangrijk." U zei dat in 2012 in een interview. "Er komen ruige jaren aan", voorspelde u. Dat was ook zo. Voor het kabinet, voor de samenleving, maar ook voor u persoonlijk. In debatten wist u altijd de vertaalslag naar de burger te maken. Vaak was dat met een originele invalshoek. Een voorbeeld daarvan is uw vurige pleidooi voor goedkopere broodjes kaas op Schiphol.

Ondanks het feit dat u in de coalitie zat, was u niet bang om kritische noten te kraken of om partijgenoten aan te vallen. U keek sowieso over uw eigen partijgrenzen heen. Zo diende u samen met Farshad Bashir, Ineke van Gent en Kees Verhoeven een initiatiefwetsvoorstel in over inbesteding van openbaar vervoer in en rond Amsterdam, Den Haag, Rotterdam en Utrecht.

Eind 2016 besloot u uw eigen weg te gaan. Misschien brengt dat u ooit bij uw eigen kunsthandel, maar ik denk eigenlijk u zich altijd in blijft zetten voor de publieke zaak. Dat kan ook niet anders, gezien uw betrokkenheid de afgelopen jaren. Het ga u goed. Heel veel dank.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Jeroen Recourt. Met uw komst naar de Kamer kwam er een lading juridische kennis binnen. Voor de PvdA was dat toen weer even geleden. U was een gedegen jurist, die een belangrijke rol heeft gespeeld in veel ingewikkelde dossiers. U laat een indrukwekkende lijst met parlementaire prestaties na. Daarop staan tien verschillende initiatiefnota's en initiatiefwetsvoorstellen. Die gingen over onder andere kleine verkeersovertredingen, de pelsdierhouderij, het huwelijksvermogensrecht en de datawet.

Uw juridische achtergrond, ook als rechter op Aruba, kwam ook van pas in uw rol van voorzitter van de commissie voor Koninkrijksrelaties. U was de drijvende kracht achter harmonieus en constructief overleg, na jaren van conflicten. Toch schreef u parlementaire geschiedenis met iets heel anders. Ik had het er net over. Dat begon in de Waterleidingduinen, waarvan ik dacht dat u er op werkbezoek was, toen u door uw knieën ging voor Sjoera Dijkers. Volgens mij herkennen we ons allemaal in de beschrijving die Sjoera Dijkers van u gaf in het Algemeen Dagblad: "Jeroen is heel erg betrokken. Hij heeft een heel sterk ontwikkeld rechtvaardigheidsgevoel, waarbij hij ook zichzelf niet spaart. Hij is heel redelijk in bijna alles." Zo hebben wij u ook meegemaakt. We gaan uw rust, uw kennis en kunde, maar ook uw humor missen, in Den Haag, maar ook in Oranjestad. Heel veel succes, het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Roland van Vliet. U bent zonder twijfel het Kamerlid dat het duidelijkst articuleert. En u ergerde zich als anderen dat níet deden; vooral als collega's het hadden over de verhuurdersheffing. Het is — zeg het maar — verhuurderheffing, zónder s. Een andere veelgehoorde uitspraak: Nederland is geen belastingparadijs. Toen u zich afsplitste van de PVV bleef u grote klussen oppakken. U was altijd bereid om commissievergaderingen voor te zitten. Dat deed u krachtig en met humor. U maakte vooral naam als voorzitter van de enquêtecommissie Woningcorporaties. Bij de presentatie van het eindrapport noemde u enkele nevenactiviteiten van die woningcorporaties: een olifantenbeeldenparade, de adoptie van een aap en een lening aan een uitvaartcentrum. Over dat laatste zei u: "Corporatiegeld voor een uitvaartcentrum ... Een bijzondere invulling van het bevorderen van leefbaarheid". U kon fel zijn in debatten. Maar in de kern bent en blijft u — ik kan er niets anders van maken — een vriendelijke knuffelbeer, met van die ondeugende pretoogjes.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Het afscheid van de Kamer stemt u weemoedig. Dat weet ik. Maar ik hoop dat u vooral geniet van de bijzondere tijd die het was. En gelukkig is er iemand die u met open armen opwacht. Het ga u goed, samen met uw nieuwe liefde.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Mei Li Vos. U vindt anoniem lekken over collega's vreselijk. Daarom staat u iedere keer met naam en toenaam in de krant. Iedere keer dat u een interview gaf, hield de PvdA-fractie haar hart vast, want u was nooit te beroerd om te zeggen wat u vond. Uw verweer was altijd: maar het was toch niet anoniem? U moet, in uw eigen woorden, "overal altijd heel erg iets van vinden". En die mening steekt u nooit onder stoelen of banken. Soms gaat het om persoonlijke dingen. Zo zei u in een interview in de Volkskrant dat u er niet aan moet denken dat mensen op de camping in de tent naast u, en ik citeer, "allemaal romantisch gaan doen".

In de Kamer ging het vaak over serieuze onderwerpen, zoals marktwerking. En u hebt zich als geen ander ingezet voor zpz'ers. In de debatten was u direct en to the point. Naast uw reguliere Kamerwerk was u vicevoorzitter van de parlementaire enquêtecommissie Fyra. U voegde veel toe. Niet alleen uw wetenschappelijke achtergrond kwam van pas, maar vooral ook uw karakter: goedlachs, met een neus voor een goede of juist foute grap, nieuwsgierig, benaderbaar en niet vies van een stevige discussie. Zoals wij allemaal weten, kreeg u in die tijd een zware, verdrietige klap te verwerken. Ik heb — en ik denk dat dit geldt voor velen met mij — grote waardering voor de manier waarop u zich daar doorheen sloeg; ik word er ook emotioneel van, sorry. U pakte de draad eigenlijk direct weer op en ging gelijk weer verder met het Kamerwerk.

U vertrekt nu, maar laat iets wezenlijks na. U speelde een grote rol in de klankbordgroep die keek naar de kennis- en informatiepositie van de Kamer. U interviewde daarvoor veel collega's en deed aanbevelingen om de ondersteuning van commissies beter te organiseren. Daarmee hebt u de nieuwe Kamer een stevige positie gegeven. Het is een heel belangrijke nalatenschap, waar ik u zeer dankbaar voor ben, mede namens het Presidium. Heel veel sterkte en geluk. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Ton Elias. Mijnheer Elias, beste Ton, u bent er vandaag niet — ik zie een lege stoel — maar ik weet dat u kijkt. Gisteren werd u geopereerd. Gelukkig gaat het goed. Ik weet dat u met Monique naar dit afscheid kijkt. Waar moet ik beginnen? Ik denk dat we kunnen zeggen dat u een karakteristiek, uitgesproken Kamerlid bent. Dat maakt u geliefd en gevreesd. Gevreesd bij de griffiers die naast u zaten als u de plenaire vergadering leidde. Zij wisten dat zij er gratis en voor niets een mondelinge overhoring over het Reglement van Orde bij kregen. Gevreesd ook bij de mensen van de Griffie plenaire, die u vanuit de plenaire zaal te pas en te onpas sms'jes stuurde met in hoofdletters de vraag: "DIT DEBAT KAN VEEL SNELLER; KUNNEN WE EVEN EEN NIEUW SCHEMA RONDMAILLEN, WANT DAARMEE VERHOGEN WE HET TEMPO?"

Maar door de bank genomen mogen mensen u graag. U bent fel en kritisch, maar altijd fair. Als iets u niet bevalt, dan zegt u dat ook, niet via via maar recht in het gezicht. En toegegeven, vaak hebt u een punt. Naar buiten toe staat u voor uw medewerkers en hebt u oog voor hun inzet. Zo mocht de hele enquêtecommissie Fyra, inclusief de staf, genieten van de paté die u voor hen maakte. En als ze interesse hadden in een ritje in uw oldtimer over het Binnenhof, geen probleem.

Geliefd was u ook bij de Fransen. Als voorzitter van de contactgroep haalde u de bilaterale parlementaire betrekkingen aan. U kreeg de prestigieuze titel Chevalier dans l'Ordre national de la Légion d'honneur. En u zorgde er natuurlijk voor dat er goede Franse wijnen werden besteld. Geen Chileense!

En geliefd was u — en dat bent u nog steeds — bij mij persoonlijk. U was mijn opponent in de strijd om het voorzitterschap, maar u hebt zich eigenlijk altijd een bondgenoot

getoond. Als eerste ondervoorzitter kon ik altijd een beroep op u doen om mij te vervangen, zowel in de zaal als bij herdenkingen of ontvangsten. Dat deed u met alle egards en tot op het laatste moment. Op de avond voor het verkiezingsreces zat u nog voor. U bent een harde werker, met kennis van de procedures en hart voor ons parlement. Dankzij u denken Kamerleden wel drie keer na voor ze afkortingen of Engelse termen gebruiken.

Ik weet dat uw vertrek u heel veel pijn doet. Dat kan ook niet anders, gezien uw betrokkenheid bij ons parlement. Wat er ook op uw pad komt, ik ben ervan overtuigd dat u het aanpakt zoals u alles hier hebt aangepakt: vol overgave en op het scherp van de snede. Heel veel dank voor uw inzet en loyaliteit! Beterschap en het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Farshad Bashir. U schreef parlementaire geschiedenis nog voor u ook maar één debat had gevoerd. U was 20 toen u namens de SP in de Kamer kwam, en daarmee de jongste volksvertegenwoordiger tot nu toe. Onvermoeibaar en vol energie. U reisde iedere dag op en neer naar Leeuwarden en was heel prominent bij alle debatten aanwezig. Als woordvoerder wonen bracht u een heel eigen vocabulaire in tijdens de debatten. Los van de slogan "bouwen, bouwen, bouwen" die u te pas en te onpas gebruikte, noemde u de hypotheekrenteaftrek steevast "villasubsidie". U was een van de weinige Kamerleden die de soms onwrikbare minister Blok uit zijn schulp wist te lokken, onder meer door erop te blijven hameren dat de verhuurderheffing moest worden omgezet in een investeringsplicht. U was consequent, deelde klappen uit, maar wist ook te incasseren. U vertrekt op "een fris moment", zegt u zelf.

Ik zei het al tijdens uw afscheidsreceptie bij de SP: ik vind uw website wel symbolisch. Voor wie hem niet kent: daar staat helemaal niets op. Compleet blanco! U kunt dus nog alle kanten op.

Maar welke weg u ook inslaat, met uw leeftijd én negen jaar Kamerervaring lijkt er een mooie toekomst voor u weggelegd. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Fatma Ko er Kaya. Na het vertrek van Gerard Schouw kwam u in 2015 opnieuw in de Kamer. Opnieuw, omdat u al in 2004 Kamerlid werd. In 2006 continueerde u uw Kamerlidmaatschap door de bijna 35.000 voorkeurstemmen die u kreeg. In 2015 pakte u de portefeuille Binnenlandse Zaken moeiteloos op, alsof u nooit was weg geweest.

U was nog net zo actief. Samen met Henk van Gerven en Rik Grashoff bracht u de initiatiefnota "Wei voor de koe" uit. U kwam met een initiatiewetsvoorstel voor de intrekking van de Zondagswet, en een initiatiefnota over een duurzame toekomst voor vis en visser.

In 2012 nam u afscheid van de Kamer. De toenmalig Voorzitter noemde u een toegankelijk, open en warm persoon. Die kwalificaties zijn allemaal waar, maar u hebt ook een

temperamentje. U bent standvastig en scherp, en u laat zich niet makkelijk van het tegendeel overtuigen. U had een abonnement op de interruptiemicrofoon. Vaak stond u daar met een beetje verongelijkte blik, uw bril steevast op het hoofd.

Hou dat vast, die actieve houding en vooral die bijzondere combinatie van zachtaardigheid en pit. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Lea Bouwmeester. Eind augustus zei u in de media dat het tijd was voor iets anders. U was pas eind twintig toen u in de Kamer kwam. Inmiddels bent u een door de wol geverfd Kamerlid. U hebt een enorm netwerk in de zorgwereld. U hebt zich hard gemaakt voor een overzichtelijk zorgstelsel en een eerlijke financiering. Daarbij had u altijd oog voor het belang van de patiënten en cliënten. En telkens hamerde u op de kwaliteit van de zorg en een goed gereguleerd toezicht.

Tja, en nu? Wat gaat u verder doen? Duidelijk is in ieder geval dat u niet aan de slag kunt als lobbyist. Samen met Astrid Oosenbrug kwam u met een initiatiefwetsvoorstel om een einde te maken aan schimmige lobbypraktijken.

Misschien wordt het tijd om, na tien jaar in de Kamer, gewoon actief in de samenleving mooie dingen te doen. Ik geloof dat u dat zeker kunt. Als geboren poldergirl draagt u kwaliteiten met zich mee die daarbij van pas komen. U bent gericht op het compromis. Vaak komt u met verrassende voorstellen, op verrassende momenten. Onconventioneel, zeker, maar ook origineel. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Agnes Wolbert. In een interview in de Volkskrant zei u ooit: "Ik ben niet zo'n Kamerlid dat veel tekst aan de buitenkant heeft. Maar ik weet in de kleinste debatten welke toezeggingen ik wil hebben. Ik ging de politiek in om dingen te bereiken, niet vanwege mijn loopbaan."

Ik vind dat treffend verwoord. In de PvdA-fractie had u de ruimte om u, een beetje in de luwte, te specialiseren. En dat zulk precisiewerk ergens toe kan leiden, bewees u in de debatten die u voerde op uw beleidsterreinen. Die gingen met name over sociaaleconomische gezondheidsverschillen. Een maatschappelijk onrecht, vond u en zei u ook steeds. En of het nu ging over de eerstelijnszorg of rampenbestrijding, u wist tot in detail waar u over sprak. Ik heb u leren kennen als een betrokken, trouw Kamerlid. In 2016 verving u mij tijdens de Frankfurter Buchmesse.

Ik weet dat u drie keer moest slikken toen u uw dochter en kleinkinderen naar Australië zag vertrekken. Ik hoop dat er nu ruimte komt voor een bezoek of in ieder geval voor intensieve skypesessies. Ik weet dat u dat gaat doen deze week. Heel veel plezier en geniet ervan!

Het ga u goed.

(Applaus)

De voorzitter:

Brigitte van der Burg. U kwam in 2006 in de Kamer als nummer vier op de lijst. De VVD gaf u een plek achter Mark Rutte, Rita Verdonk en Henk Kamp. Als zelfstandig ondernemer wist u veel over het ondernemerschap. U was expert op het terrein van onnodige regels of beter gezegd: in het terugdringen daarvan. En u houdt van asfalt, zo heb ik begrepen. U houdt van scheuren in uw blauwe Maserati. Ja, alle geheimen komen nu naar boven!

In de Kamer begon u als woordvoerder volkshuisvesting, grotestedenbeleid en emancipatie. In 2008 diende u samen met Jan ten Hoopen en Arie Slob een initiatiefwetsvoorstel in voor het tegengaan van kraken en leegstand, dat in 2010 door de Eerste Kamer werd aangenomen. Het is een tastbaar succes dat direct van invloed is op onze samenleving.

Misschien minder tastbaar maar minstens zo belangrijk was het werk dat u hebt verzet als commissievoorzitter. U staat bekend als een waardig en nuchter voorzitter, die de debatten neutraal en met gezag weet te leiden. Ik weet dat de commissieleden dat zeer in u waarderen. Persoonlijk herinner ik me het plenaire debat over fractievorming, dat we niet zo lang geleden hebben gevoerd. U zat dat debat met strakke hand voor en wist goed te balanceren tussen ruimte laten en kort houden. We gaan dat missen.

Heel veel succes en het ga u goed.

(Applaus)

De voorzitter:

Henk van Gerven. Geluk is dienstbaarheid aan de samenleving. Dat is een citaat van Charlie Chaplin dat u regelmatig aanhaalt. Ik kan me dan ook voorstellen dat dit afscheid u weemoedig stemt. Vanaf 2006 hebt u zich ingezet voor meer gelijkheid. U kwam op voor de laagste inkomensgroepen, maar nadrukkelijk óók voor de jongere generatie. En u streed tegen marktwerking in de zorg.

Als rooie dokter in de Tweede Kamer had zorg sowieso uw aandacht maar u was ook actief op het terrein van landbouw. Het laat zien dat u bereid bent om over de grenzen van uw eigen partij heen te kijken als u iets wilt bereiken.

Als ik erover nadenk, zijn er eigenlijk er maar weinig middelen die u níet inzette als u iets wilde bereiken. Als Kamerlid was u af en toe een beetje drammerig. Mag ik dat zeggen als voorzitter? Ja, hè? U ging discussies niet uit de weg, zei u vaak. Elke keer dacht ik "nou is het klaar", maar dan kwam u toch naar de microfoon en zei: ik zie dat toch anders.

U schuurde vaak tegen het randje of ging er nét over heen, als het aankwam op spelregels of procedures. Zonder wrijving geen glans, ook een geliefde uitspraak van u. En toegegeven, in sommige gevallen was dat nog functioneel ook. Het beste voorbeeld is misschien wel de enquêtecommissie Fyra, waar het uw en jullie doel was om de onderste steen boven te krijgen.

"Geluk is dienstbaarheid aan de samenleving." Hoe uw pad in de toekomst ook zal lopen, het zal nooit ver afbuigen van die publieke zaak.

Het ga u goed. Heel veel dank!

(Applaus)

De voorzitter:

Sharon Gesthuizen. "Er is meer geluk dan je ziet. Er is ook meer moeite dan je ziet." Het is een citaat van u uit 2014, in een interview in het Reformatorisch Dagblad. U wilde ermee zeggen dat de buitenkant van mensen, dat wat je ziet, maar een deel van de werkelijkheid is. In de afgelopen tien jaar heeft u ons veel van dat andere deel van de werkelijkheid laten zien, van wat u echt drijft.

U was Kamerlid met hart en ziel. Dat had veel te maken met uw portefeuille. Die ging niet over abstracte zaken, maar heel concreet om mensen. U kwam op voor de meest kwetsbaren in onze samenleving, zoals vluchtelingen en uitgeprocedeerde asielzoekers. Dat deed u nooit halfslachtig. U ging er altijd vol in. En hoewel u nooit kunt zeggen dat het werk hier af is, is de cirkel wel rond.

Ik heb u leren kennen toen wij ons samen vastbeten in het dossier over seksueel misbruik in de rooms-katholieke kerk. U verlaat de Kamer op het moment dat u ervoor hebt gezorgd dat er een onafhankelijk onderzoek komt naar de rol en verantwoordelijkheid van de overheid bij het voorkomen van seksueel misbruik, niet alleen in allerlei overheidsinstellingen, maar ook in de jeugdzorg en de sportwereld. En misschien is het niet altijd zichtbaar, is het vooral iets wat mensen van binnen voelen, maar ik weet zeker dat uw inzet heeft bijgedragen aan het geluk van heel veel mensen. Ik hoop dat u dat koestert.

Het ga u goed. Heel veel dank.

(Applaus)

De voorzitter:

Lutz Jacobi. Vroeger heb ik geleerd om bij spoorwegovergangen goed uit te kijken: er kan altijd nóg een trein aankomen. Zo is het ook met u. Als u voorbijkomt in de Kamer, kan er zomaar een treinlading bezoekers achter u aankomen. Meer dan duizend bezoekers per jaar leidde u rond door de Tweede Kamer, omdat u overtuigd bent van de waarde van de democratie, omdat u van mensen houdt. U vond het wel lastig dat die bezoekers tegenwoordig allemaal door de beveiligingsstraat bij de ingang moeten. Daar hebt u zich echt aan geërgerd. Dat hebt u bij mij ook een paar keer laten blijken.

U kijkt op niemand neer en u kijkt tegen niemand op. Dat karakteriseert u. Als u straks een lintje krijgt — als u straks een lintje krijgt, misschien, dat weet ik niet! — is dit dus vanwege de vele maatschappelijke functies die u hebt bekleed, zoals uw bestuurswerk voor een school voor speciaal onderwijs en uw lange betrokkenheid bij de ggz in Friesland. De medewerkers van de Kamer zijn dol op u. U toonde uw betrokkenheid bij bodes, restaurantmedewerkers en fractiepersoneel. Een adjunct-griffier die vader was geworden, kreeg van u een paar Friese sokjes. En pas geleden ging u met twee auto's vol Kamerambtenaren naar een voetbalwedstrijd.

Ondertussen stond u pal voor onderwerpen als water, scheepvaart en landbouw, en natuurlijk de gescheperde schaapskuddes: niet als rasdebater, maar als een aanpakker, altijd op zoek naar samenwerking met wie maar wilde.

Het ga u goed. Heel veel dank.

(Applaus)

De voorzitter:

Helma Neppérus. Uw leven heeft altijd in het teken gestaan van topsport. Eerst was dat roeien, vanaf 2006 het Kamerlidmaatschap. Roeien vraagt om explosieve kracht; in de Kamer hebben wij u juist leren kennen als een stille kracht. Als er vervanging nodig was, konden we altijd een beroep op u doen om het plenaire debat voor te zitten.

Als voorzitter van de commissie voor de Verzoekschriften en de Burgerinitiatieven had u een belangrijke rol in het betrekken van de buitenwereld bij het Kamerwerk. Dat was niet altijd gemakkelijk. Ik herinner me het verzoek van Arjen Lubach om aanspraak te maken op de titel van "Farao der Nederlanden". Zie dat maar eens te toetsen ... Maar dat hebt u gedaan! Het antwoord was "nee".

U stond voor meer hete vuren. Tijdens de behandeling van de Raming in 2015 hebt u — niet voor uzelf, maar voor uw zus — gestreden voor de terugkeer van tonic in de Kamer. En als dat niet lukte, dan maar bitter lemon. "Tonicgate" werd een hit. Twitter ging los. Zelfs het gesprek over fractievorming verdween een beetje naar de achtergrond. Ik geloof dat u in de weken daarna kratten vol gratis tonic hebt ontvangen.

Maar wat ik belangrijker vind om hier te melden, want dat deed u vandaag ook weer, is hoe serieus en consciëntieus u invulling hebt gegeven aan uw rol als volksvertegenwoordiger, in de voetsporen van uw voorbeeld, Haya van Someren-Downer. U was voorzitter van de commissie voor VWS en ondervoorzitter van de enquêtecommissie financieel stelsel. Afgelopen zaterdag was u, als voorzitter van de commissie voor het onderzoek van de Geloofsbriefven, nog bij de controle van de processen-verbaal aanwezig.

In het belang van de continuïteit bent u al een tijd terug begonnen met de overdracht van uw portefeuille. Dat getuigt van een heel warm hart voor ons parlement. Heel veel dank. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Paul Ulenbelt. Ik had het net al over ons werkbezoek aan Bulgarije en Roemenië in de zomer van 2011. Karin Straus was daar ook bij. Het was bloedheet en we waren op zoek naar Bulgaren en Roemenen die mogelijk naar Nederland zouden komen als de Nederlandse arbeidsmarkt in 2012 open zou gaan. U was een onvermoeibare gangmaker. Hoe goed de dessertwijn bij de ambassadeur in Boekarest ook smaakte, u stond 's ochtends naast de bus te trappelen, toen nog met een sigaretje. U rookt niet meer; dat weet iedereen, denk ik.

Arbeidsomstandigheden, zowel van Nederlandse als van buitenlandse werknemers, hebben altijd uw interesse en aandacht gehad. Of het nu ging om postbezorgers of vrachtwagenchauffeurs, u organiseerde rondetafelgesprekken en hoorzittingen om hun problemen te horen en op te lossen. Dat deed u niet vanuit een ivoren toren, maar door

intensieve en directe contacten op te zoeken met de werkvloer. Ook voor uw staf was u een laagdrempelig Kamerlid. U was altijd bereid om mee te denken en had er ook begrip voor als iets eens niet kon. We gaan u missen, als bevroren Kamerlid en als prettige collega.

Gelukkig gaat u niet stilzitten. Ik zei het al tijdens uw afscheidsreceptie: ik heb gehoord dat u Shell en de NAM in Groningen wilt gaan bijstaan als imagomanager. In uw sollicitatiebrief gaf u een inkijkje in de strategie die u daarbij voor ogen hebt. Een citaat: "Minder aardbevingen en minder gedonder met de schade-afhandeling betekent minder ellende voor Groningers en dus een minder slecht imago." Geen speld tussen te krijgen. Ik wens u daarbij heel veel succes. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Roos Vermeij. Het duizelde u af en toe van al die miljarden in de Enquêtezaal. De grote jongens uit de bankenwereld, u heeft ze allemaal voorbij zien komen toen u lid was van de Parlementaire enquêtecommissie financieel stelsel. Maar u wist: al zijn wij een kleine commissie, we weten het vaak beter dan zij. Dat straalde u ook uit. Het typeert u als persoon.

U verdiept zich graag in ingewikkelde dossiers. U werkt graag in hoog tempo. Dat bleek ook uit uw woordvoerschappen op complexe dossiers als pensioenen en arbeidsmarktbeleid. U wilt zich niet laten kapen door crisis-situaties. U weet dat inhoudelijke debatten en gedegen onderzoek nodig zijn voor het parlement om alert te blijven en de giganten te controleren. Het blad Vrij Nederland typeerde u als bedaard, een beetje op de achtergrond.

We komen u hier zo vaak en in zo veel functies tegen dat we ons nauwelijks kunnen voorstellen dat er ook mensen zijn die u niet kennen. Maar inderdaad, uw kracht ligt in uw bereidheid om veel werk te verzetten, bijvoorbeeld als Presidiumlid of als gedegen voorzitter tijdens commissievergaderingen of in de plenaire zaal. Nu al dat harde werk voorbij is, zult u beseffen hoe bijzonder dat was. Het ga u goed. Dank u wel.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Angeline Eijssink. Als middelste van elf kinderen heeft u van huis uit meegekregen dat u moet onderhandelen om dingen voor elkaar te krijgen. Dat dat nooit zomaar lukt en soms om een lange adem vraagt, weet u als geen ander. Die les kwam van pas in uw portefeuille. Ik herinner me nog de discussie over de JSF, een heel controversieel onderwerp, waarbij u ook nog eens te maken had met een verdeelde PvdA-achterban. Maar hoe gevoelig het ook lag, u hield vol. Dat typeert u.

Ook buiten de Kamer zocht u naar de verbinding of bondgenootschappen. Dat kwam onder andere tot uitdrukking toen u in 2004 werd benoemd als vicevoorzitter van de NAVO Parlementaire Assemblée.

U nam het Kamerlidmaatschap heel serieus. Want volksvertegenwoordiger bent u zeven dagen per week, 24 uur per dag. Dat is uw stellige overtuiging. In het weekend was u vaak aan het bellen of ging u het land óf het water in.

In 2005 liep u vijf dagen stage op een onderzeeër. U was de eerste vrouw die dat deed. Op die manier wilde u zelf ervaren hoe het plan van de staatssecretaris om meer vrouwen toe te laten tot de elite-eenheden in de praktijk zou uitpakken. Na afloop stond u lachend op de foto in de krant, maar uw uitspraak was duidelijk: gemengde bemanning, geen goed idee, geen sprake van.

In januari van dit jaar bracht u veteranengeneraal Ted Meines de laatste eer op diens uitvaart. Geïnspireerd door indrukwekkende veteranen zoals hij werd u de eerste indiener van de Veteranenwet. De Kamer nam deze wet, die de maatschappelijke erkenning en medische zorg voor veteranen regelt, in 2011 unaniem aan. Iets om trots op te zijn.

Ook het commissievoorzitterschap nam u uiterst serieus. U was altijd tot in de puntjes voorbereid.

Bij ontvangsten en bezoeken vond u gastvrijheid en etiquette erg belangrijk. Daarin was u veeleisend, en dan druk ik mij heel mild uit.

U vond het soms lastig om dingen los te laten. Maar u stopte zelf zo veel tijd en energie in alles wat u deed dat iedereen u dat snel vergaf.

Vandaag nemen we afscheid van u. Van Miss Krijgsmacht. Het liefste pietje-precies dat Han ten Broeke kent. Dat heeft hij gezegd. Het zijn niet mijn woorden. En in de woorden van Raymond Knops: een PvdA'er wendbaarder dan de JSF.

(Hilariteit)

De voorzitter:

Ik weet dat uw hart bij de veteranen ligt. Ik hoop dat u in de toekomst nog veel voor hen kunt betekenen. Het ga u goed. Heel veel dank voor alles.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Anouchka van Miltenburg. U bent een van de langstzittende Kamerleden van wie wij vandaag afscheid nemen. In uw beginjaren hield u zich vooral bezig met de gezondheidszorg. U speelde een belangrijke rol bij de behandeling van de Wet maatschappelijke ondersteuning. Later was u ook actief als woordvoerder media en voorzitter van de vaste Kamercommissie voor Defensie. Als vicefractievoorzitter stond u bekend als duidelijk en strak. Dat vicefractievoorzitterschap deed u met verve. In 2011 stond in Elsevier dat er geen fractie zo gedisciplineerd was als de VVD, doordat Van Miltenburg de kikkers in de kruiwagen wist te houden.

In 2012 werd u Kamervoorzitter. Het heeft u misschien niet gebracht wat u ervan verwachtte, en het moet soms ook heel zwaar zijn geweest. Maar ik hoop dat u er vooral warme herinneringen aan hebt. Als Voorzitter zette u zich in voor

versterking van de positie van nationale parlementen binnen de Europese Unie. U gaf speeches in Warschau, Vilnius en Rome, en was aanwezig bij de viering van 25 jaar democratie in Polen. U was nauw betrokken bij de voorbereidingen van het EU-voorzitterschap, dat heel goed verliep. Maar het hoogtepunt in uw voorzitterschap was misschien wel de viering van het 200-jarig bestaan van de Staten-Generaal, met de verenigde vergadering in de Ridderzaal en de open dag waar meer dan 10.000 mensen op afkwamen.

Na uw aftreden ging u vol goede moed aan de slag met de portefeuille emancipatie. U was weer gewoon Kamerlid. U liet zien dat u de mogelijkheden van het Kamerwerk door en door kent, toen u een uitgebreide hoorzitting over scheidslijnen in onze samenleving organiseerde. Dat was een zeer bijzondere hoorzitting. Ze werd van dichtbij door allerlei groepen gevolgd.

Nu laat u de Kamer achter zich. Ik wil u bedanken voor uw niet aflatende energie, voor u betrokkenheid en uw inzet, in de veertien jaar dat de Tweede Kamer uw tweede thuis was. Heel veel dank daarvoor. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

En dan komen we bij het laatste Kamerlid dat vertrekt: Harry van Bommel, onze nestor. Maar wie denkt dat u tot het behang van de Kamer behoort, vergist zich. Gisteren was u nog trending topic op Twitter!

(Hilariteit)

De voorzitter:

Ik weet niet hoe u dat voor elkaar kreeg. Tien minuten, ja.

In de achttien jaar dat u Kamerlid was, ben u altijd kleurrijk en uitgesproken geweest. Ik wil graag een paar mijlpalen langslopen.

Te beginnen in 2004. U zat, zei u later in een interview, in een serieuze dip. Dat lijkt me niets voor u, maar het was wel zo. Ik citeer: "Ik dacht: mijn hemel, het is altijd oppositie! Het levert geen fuck op. Af en toe wordt een motie aangenomen. Maar ja, dat verandert de wereld niet." Die dip eindigde in december van dat jaar. Op de partijraad hield u een voordracht over de Europese grondwet. U merkte dat Europa voor de meeste SP'ers een ver-van-mijn-bedshow was en u stelde voor zich te mengen in het referendum. De secretaris van de partij geloofde er niet in, maar u kreeg uw zin. U kreeg een budget, een staf en u kon campagne voeren. En zoals we allemaal weten: Nederland zei nee. Dat heeft grote indruk op u gemaakt. In datzelfde interview zei u: "Het idee dat je zonder te regeren toch een belangrijk Europees verdrag kunt tegenhouden geeft een machtig gevoel". Het heeft u optimistischer gemaakt over de mogelijkheden die de volksvertegenwoordiging heeft.

Een ander belangrijk moment was in 2009 toen op uw initiatief een onderzoek startte naar de Nederlandse politieke steun aan de oorlog in Irak. Het onderzoek maakte duidelijk dat het ontbrak aan een adequaat volkenrechtelijk mandaat. Volgens u heeft het een waterscheiding veroorzaakt in ons politieke denken over de steun aan militaire missies. Later

is in het regeerakkoord verankerd dat er afdoende legitimatie moet zijn voordat Nederland aan een missie deelneemt.

Maar u was meer dan een buitenlandwoordvoerder. Ik herinner me een debat van een paar jaar geleden. Ik was toen ondervoorzitter. Dat debat ging over mest en landbouw. Ik zag u ineens als woordvoerder achter het spreekgestoelte verschijnen. Ik zei toen tegen u: mijnheer Van Bommel, ik kan u niet associëren met mest, landbouw en dat soort dingen; voor mij bent u gewoon een buitenlandwoordvoerder. Toen zei u: tja, voorzitter, als er stront aan de knikker is, wordt bij de SP Harry van stal gehaald.

(Hilariteit)

De voorzitter:

En dat is niet zo gek. Politiek zit in uw DNA. Ik denk dat u vooral de nachtelijke debatten gaat missen. Wij zullen uw kennis en ervaring missen, maar ook de uitspattingen. Het was nooit saai met u. We kunnen met recht zeggen dat de Kamer met Harry van Bommel een icoon verliest. We gaan u missen. Het ga u goed.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Collega's, dat waren ze: alle leden die vandaag voor het laatst in deze blauwe stoelen zitten. Wie ik ook graag wil noemen en bedanken — en ik kijk nu naar de publieke tribune — zijn uw familieleden en vrienden. Ik zie ook kinderen zitten op de publieke tribune. Zij hebben u vaak moeten missen, want Kamerlid ben je nu eenmaal zeven dagen per week en 24 uur per dag. Het is geen functie van negen tot vijf. Het is mijn vaste overtuiging dat u zich in deze politieke arena alleen staande kunt houden als er achter de schermen mensen staan die u daarin steunen. Ik wil u, de mensen op de publieke tribune, heel erg bedanken voor het feit dat u de Kamerleden de afgelopen jaren hebt moeten missen, misschien op verjaardagen, tijdens ziekte of als ze op het laatste moment moesten afzeggen. Dank u daarvoor.

(Geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Voor een aantal van u is er een speciale blijk van dankbaarheid. Ik heb mij al versproken toen ik mij tot mevrouw Jacobi richtte. Misschien niet geheel onverwacht, maar daardoor niet minder bijzonder. Ik kan de Kamer mededelen dat het Zijne Majesteit de Koning heeft behaagd om enkele vertrekkende leden te benoemen tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau. In alfabetische volgorde gaat het om: Betty de Boer (VVD), Lea Bouwmeester (PvdA), Brigitte van der Burg (VVD), Yasemin Cegerek (PvdA), Angelien Eijsink (PvdA), Lutz Jacobi (PvdA), Anouchka van Miltenburg (VVD), Daniël van der Ree (VVD), Karin Straus (VVD), Grace Tanamal (PvdA), Roos Vermeij (PvdA) en Agnes Wolbert (PvdA).

Mag ik deze leden verzoeken om naar voren te komen, zodat ik hun de versierselen kan opspelden die horen bij deze benoeming?

(Applaus)

De voorzitter:

Ik verzoek de leden mij toe te staan om zonder te schorsen enige tijd mijn stoel te verlaten. De aanwezige pers wordt in de gelegenheid gesteld foto's te maken na het opspelden van de versierselen.

(De bij de onderscheiding behorende versierselen worden door de Voorzitter opgespeld.)

(Applaus)

De voorzitter:

Vanaf deze plaats wil ik u namens ons allemaal van harte feliciteren met uw koninklijke onderscheiding.

Ik geef het woord aan Harry van Bommel, met 18 jaar het langstzittende Tweede Kamerlid dat vandaag vertrekt. Ik weet echt niet wat hij gaat zeggen. We zijn allemaal benieuwd. Het woord is aan Harry van Bommel.

De heer Van Bommel (SP):

Mevrouw de voorzitter en geachte medeleden. Het is een bijzondere eer om als nestor in de Tweede Kamer u allen toe te mogen spreken vanuit de grote groep vertrekkende Kamerleden; 71 is enorm veel. Ik kan dat niet namens de vertrekkers doen, omdat ik niet vooraf met hen heb kunnen overleggen over de tekst die ik nu ga uitspreken.

Sommige collega's hadden de eerste dag van het reces hun kamer al uitgeruimd en waren in geen velden of wegen meer te bekennen. Mijn 23-jarige verblijf in dit pand, waarvan bijna 19 jaar als Kamerlid, hebben gemaakt dat ik daar wat langer voor nodig had. Ik beloof u plechtig dat ik uiterlijk aan het eind van deze dag mijn kamer leeg zal opleveren.

Graag bedank ik de Voorzitter zelf voor de vriendelijke woorden die zij heeft gericht aan alle vertrekkende Kamerleden. Ook spreek ik veel dank uit voor haar uitstekende werk als voorzitter, dat zij tussentijds in deze Kamerperiode mocht aanvangen. Voorzitter, dat hebt u bijzonder goed gedaan.

(Geroffel op de bankjes)

De heer Van Bommel (SP):

Een felicitatie komt ook toe aan de Kamerleden die vandaag een koninklijke onderscheiding hebben ontvangen. Dat is niet niks. Niet iedereen hecht daar veel waarde aan.

(Hilariteit)

De heer Van Bommel (SP):

Maar er kan niet worden ontkend dat zo'n onderscheiding bijzonder staat, zeker ook in overlijdensadvertenties.

(Hilariteit)

De heer Van Bommel (SP):

Voorzitter en collega's. De afgelopen vier jaar waren bijzonder. De regering is uit nood gedwongen vaak op zoek

gegaan naar akkoorden die met oppositiepartijen gesloten moesten worden. Enerzijds vertroebelde dat het beeld en het onderscheid tussen oppositie en coalitie, maar anderzijds is er niets mis mee als er naar meerderheden wordt gezocht. Uiteindelijk hebben wij allemaal dezelfde taken: de regering controleren en wetten vaststellen. Dat doen elke partij en ieder Kamerlid op zijn of haar eigen manier. Contact met gewone mensen en hun organisaties buiten het Kamergebouw is daarvoor onontbeerlijk. Het was ook helemaal niet zo'n gek voorstel om Kamerleden te verplichten om een kwart van hun tijd door te brengen op straat, onder de mensen. Het is wel jammer dat dit velen niet is gelukt.

Een punt van zorg betreft de houdbaarheid van het Kamerlidmaatschap. Dat ik op mijn 50ste al het langstzittende Kamerlid werd, moet te denken geven. De gemiddelde zittingsduur van Kamerleden is nu minder dan zes jaar. Zeker voor Kamerleden die geen of weinig politieke ervaring hebben, is dat erg kort. Ooit was het Kamerlidmaatschap een bekroning van een mooie maatschappelijke carrière. Nu lijkt het soms een opstapje naar een mooie baan. Daar zou ik persoonlijk overigens geen enkel bezwaar tegen hebben.

(Hilariteit)

De heer **Van Bommel** (SP):

En ik wens alle collega's die vandaag met mij afzwaaien precies hetzelfde.

Een ander punt van zorg is de toon van het debat. Soms vraag je je af of de taal van de straat het parlement is binnengeslopen of dat de woorden die wij bezigen, op straat worden herhaald. Zo is het advies om Nederland te verlaten als je bepaalde ideeën aanhangt, de laatste jaren gemeengoed geworden. Wie ermee begonnen is, staat nergens beschreven, maar dat het lekker bekt, staat zonder meer vast. Een oplossing voor problemen is het zelden. De rijke diversiteit maakt Nederland sterk. Politiek zien we die diversiteit ook vertaald in de uitslag van de laatste verkiezingen. Onze democratie kan het aan om ook politici in het parlement te hebben die de fundamenten van die democratie ter discussie stellen. Daarmee wil ik alle nieuwkomers die morgen aantreden, welkom heten.

De introductie van sociale media, zoals Twitter en Facebook, hebben gezorgd voor een versnelling van de publieke en politieke discussie. Ook daar is sprake van verruwing. Wat ooit plechtig "de digitale snelweg" werd genoemd, lijkt af en toe meer op een open riool. Iedereen, ook ik, kan dan wleens uitglijden. Zo gaat dat in een riool.

(Hilariteit)

De heer **Van Bommel** (SP):

Bij dezen wil ik de collega's die ik pijnlijk heb geraakt via sociale media mijn verontschuldiging aanbieden. Ik verwacht er overigens ook wel enkele terug.

(Hilariteit)

De heer **Van Bommel** (SP):

De afgelopen termijn heeft een record aan afsplitsingen van Kamerleden van hun fractie laten zien. Bijna alle partijen komen daarbij een keer aan de beurt. Voor dit probleem blijkt een goede oplossing moeilijk te vinden. Misschien is het ook geen echt probleem. Niet zelden geven afsplitsingen ook aanleiding tot vermaak, zowel binnen als buiten de Kamer. Als daarmee de amusementswaarde van het parlement kan worden verhoogd, dan is er in ieder geval één positief doel gediend. Beschouw dit echter niet als een oproep.

Mogelijk al in de komende Kamerperiode zal het parlement voor langere duur elders behuizing moeten vinden wegens de verbouwing, de renovatie van dit onderkomen. Dat is geen benijdenswaardige aangelegenheid. Ik wens u allen heel veel sterkte in dit proces, dat ongetwijfeld tot veel ongemak zal leiden. Het lijkt een Haagse gewoonte te zijn om de toegangswegen en bruggen tot het parlement voor lange duur te sluiten.

(Hilariteit)

De heer **Van Bommel** (SP):

Straks is het parlement zelf aan de beurt. Onwetende bezoekers vatten dit mogelijk op als ontmoedigingsbeleid voor bezoeken aan de Tweede Kamer. Zorg er daarom voor dat de verhuisberichten op tijd de deur uitgaan, want anders staan bezoekers, demonstranten en schoolklassen straks heel lang voor niets op Plein 2 of Lange Poten 4 te wachten tot ze toegang krijgen.

Wij zouden dit werk niet kunnen doen zonder de ondersteuning die we krijgen in onze eigen fracties en zonder de ondersteuning die we krijgen van alle diensten van de Tweede Kamer. Dagelijks zien we natuurlijk de medewerkers van het restaurant, de beveiliging, de griffie en de bodes, maar achter de schermen zijn er heel veel meer mensen die ons dit werk mogelijk maken. Ik weet zeker dat ik namens ons allen spreek als ik zeg dat daar grote waardering en dank voor is. De toewijding en vriendelijkheid waarmee zij ons, soms zeer lastige klanten, weten te bedienen, is voorbeeldig. Heel veel dank hiervoor.

(Geroffel op de bankjes)

De heer **Van Bommel** (SP):

Ten slotte: voor ons allen geldt dat vandaag een bijzondere dag is. We zijn voor het laatst in deze samenstelling bijeen. Vertrekkers weten dat er een leven ná de politiek is. Blijvers en nieuwkomers weten dat er een leven náást de politiek is. Voorzitter en geachte medeleden, het was een genoegen om in uw midden te zijn. Het ga u goed. Dank u wel.

(Applaus)

De **voorzitter**:

Dank u wel voor deze mooie woorden. We missen nu al uw bijdragen en uw aanwezigheid in de Kamer. Het ga u goed.

U ziet allen dat ik ook een beetje toe ben aan het einde van deze vergadering. Daar zijn we nu aangekomen; we zijn bijna klaar. Ik wil u alleen nog meegeven dat u straks niet

met lege handen naar huis gaat, maar dat u een foto meekrijgt die onlangs is gemaakt. Daarmee wordt u blijvend herinnerd aan uw verblijf in de Tweede Kamer. De grote versie van de foto zal in de Kamer worden opgehangen.

Echt tot slot nodig ik u en uw familie en vrienden graag uit voor een drankje in de Statenpassage. Daarmee zijn we aan het eind gekomen van deze vergadering.

(Applaus)